

Nummer 2

HET LAND VAN HERLE

Historisch
tijdschrift
voor Parkstad
Limburg

2013

INHOUD

100 jaar Bernadinuscollege: een school met een missie Door Koos Linders	41
Kasteel Hoensbroek in de jongste tijd Piet Mertens	69
Aangestipt... Door Koos Linders	78

100 JAAR BERNADINUSCOLLEGE: EEN SCHOOL MET EEN MISSIE

Door Koos Linders*

*'Wilde de Heerlense H.B.S. het doel bereiken,
dat de oprichters voor de geest stond,
dan was onderwijs-geven alléén niet voldoende.
Ook op de godsdienstige vorming van de leerlingen
moest alle aandacht en de volle nadruk vallen.
Alléén wanneer de H.B.S. aflevert jonge mannen,
die tevens stoer van karakter zijn
en Katholiek in merg en been,
dan heeft zij haar taak goed vervuld.'*¹

Inleiding en vraagstelling

In september 2013 is het 100 jaar geleden, dat het Bernardinuscollege zijn poorten opende. Dit artikel gaat over de ontwikkeling van het onderwijs en de vorming van de school. Het programma van de wetenschappelijke vorming aan achtereenvolgens Handelsschool, HBS en gymnasium, later aan

Bernardinuscollege 1913. Foto: collectie Rijkheyt, Heerlen

MAVO, HAVO en atheneum, volgde de landelijke ontwikkelingen en was onderworpen aan de wettelijke voorschriften en de exameneisen. De levensbeschouwelijke en maatschappelijke vorming voltrok zich parallel aan nationale en internationale ontwikkelingen binnen vooral de katholieke kerk, in de relatie tussen de kerk en de samenleving en in de theologie. In dit artikel komt vooral de ontwikkeling in de levensbeschouwelijk/maatschappelijke vorming van de school aan de orde. De vraagstelling luidt dan ook: welke ontwikkeling heeft deze levensbeschouwelijke/maatschappelijke doelstelling, zoals geformuleerd in

de missie van het college, in de afgelopen honderd jaar doorgemaakt? Welke factoren hebben daarop ingewerkt?

In 2009 is de algemene missie van het Bernardinuscollege opnieuw geformuleerd. De aanleiding voor deze herformulering was gelegen in de wens en de noodzaak om de drie scholen van het Bernardinuscollege onderwijskundig te profileren. Zij luidt als volgt:

'Het vormen van jonge mensen op intellectueel, cultureel en maatschappelijk gebied en hen voorbereiden op de toekomst door hen uit te dagen met

gedegen, motiverend en inspirerend onderwijs dat voortkomt uit een rijke, op Franciscaanse grondslag gebaseerde onderwijs- en vormingstraditie.

Deze missie is niet alleen geformuleerd naar de toekomst toe, maar is eveneens het resultaat van een lange traditie van nadenken over de doelstelling van het onderwijs aan de scholen van het Bernardinuscollege. Allereerst wordt ingegaan op de ontwikkeling van het katholiek onderwijs aan het einde van de negentiende en het begin van de twintigste eeuw en de stichting van 'St. Bernardinus' in Heerlen. Vervolgens komt de periode van de verzuiling en de ontzuiling ter sprake en tenslotte de toenemende secularisering, deconfessionalisering en herbronning. Twee 'intermezzo's', te weten 'De retraite' en 'Het levensbeschouwelijk onderwijs' maken deze ontwikkeling concreet zichtbaar.

De opbouw van het katholieke onderwijsbolwerk

In 1864 publiceerde Pius IX (1792-1878) zijn encycliek 'Quanta Cura' met de daaraan gekoppelde 'Syllabus Errorum', de 'lijst van dwalingen'. Gezien de uitgangspunten van zijn pontificaat en gezien de situatie in Italië (staatkundig eenheidsstreven ten koste van de kerkelijke staat), kon men niets anders verwachten dan een ferme veroordeling van onder andere het liberalisme, dat naast het nationalisme volgens Pius aan dit eenheidsstreven ten grondslag lag.

Gezagsgetrouw als de katholieken in Nederland toen waren, werd deze veroordeling vanuit Rome voetstoots gevolgd. Ten aanzien van het onderwijs zijn vooral de stellingen 44 tot en met 47 en zeker 48 van belang. In deze

laatste stelling wordt het 'Anathema sit', 'hij zij vervloekt' uitgesproken over de katholieken, die zijn goedkeuring hecht aan een 'instelling tot opvoeding van de jeugd, die van het katholieke geloof en van de macht van de kerk gescheiden is.'² Het provinciaal concilie in 1865 (waarbij ook de provinciaal van de Franciscanen aanwezig was) vertaalde de conclusies van Quanta Cura naar de Nederlandse situatie, uitte wederom de eis tot vrij onderwijs en spoorde de katholieken aan om eigen scholen op te richten.

De trendsetter op het gebied van uitgangspunten en doelstelling van het katholiek onderwijs was wel het onderwijsmandement van de Nederlandse bisschoppen van 1868. Toonzetting en inhoud van het mandement waren vrijwel identiek met die van Quanta Cura, waarnaar ook herhaaldelijk verwezen werd.

Na geconstateerd te hebben, dat het niet katholiek onderwijs voor de katholieke jeugd onbruikbaar en gevaarlijk is, ten gevolge van '... het ongeloof dat buiten de Katholieke kerk dagelijks veld wint en van de verderfelijke beginselen die overal verwoestend om zich heen grijpen...', stellen de bisschoppen dat de behoefte aan

Pius IX. Foto: commons.wikimedia.org (Library of Congress)

katholiek onderwijs dringend wordt, '...opdat de jeugd aan het verderf van schadelijke scholen ontsnappe, ... opdat zij tot grondige katholieke godsdienstigheid en deugd naar eisch worde gevormd.'

Niet-katholiek onderwijs wordt afgekeurd: 'Immers, waar wezenlijk gevaar zou wezen, dat de kinderen in eene verkeerde rigting van denken en handelen zouden worden gestuurd, daar zou het volstrekt ongeoorloofd zijn, van zulk eene school gebruik te maken.' Na de openbare gezindte-school te hebben afgewezen gaat het mandement verder: Het kind '... moet leren denken, gevoelen en als christen de christelijke deugden beoefenen ... gesteund door de hulpmiddelen die het geloof als noodzakelijk en nuttig leert erkennen en gebruiken. ... Het spreekt van zelf, dat in eene zaak van zoo hoogst godsdienstig belang, het toezicht der kerkelijke overheid op zoodanige school niet ontbreekt ...'

Nogmaals: het volgen van onderwijs aan een niet-katholieke school is '... eene droevige noodzakelijkheid, niet ... de gewone handelswijze...'. Vandaar dat het mandement eindigt met: 'Een katholiek kind moet noodzakelijk een katholieke opvoeding ontvangen. Een der gewone hulpmiddelen daartoe is de katholieke school.'³ Trouw aan de lijn die door Rome uitgestippeld en nauwgezet door de bisschoppen van Nederland gevolgd werd, was het voor priesters en onderwijscongregaties volstrekt natuurlijk dat zij, bij het opzetten van onderwijsinstellingen, deze lijn zouden volgen.

Wat Limburg betreft: mgr. Paredis (1795-1886, episcopaat van 1840 tot 1886), voerde een beleid dat gericht was op de bescherming van de katholieke eigenheid van Limburg. Hij volgde daarom vaak een andere koers dan van zijn collega's in Nederland, ook op onderwijsgebied. Terwijl die collega's het belang van bijzonder onderwijs benadrukten, vond Paredis dat niet nodig. Immers, alle openbare scholen in Limburg waren eigenlijk katholiek, omdat ze 'bediend' werden door katholieke onderwijzers. Dat had ook nog als voordeel dat de katholieken niet zelf voor de financiering van het onderwijs op hoefden te draaien.⁴

Doorgaande verzuiling

Na de periode van de gelijkberechtiging van openbaar en bijzonder onderwijs (1848 – 1920) brak de periode van de maatschappelijke verzuiling in Nederland pas goed door. Het was een verzuiling langs ideologische wegen: katholiek, protestant, socialistisch en liberaal. Het dagelijks leven vond volledig binnen de zuil plaats: onderwijs, ontspanning, vakorganisatie enzovoorts. Het waren vooral kloosterordes en congregaties als die van de Jezuïeten, de Dominicanen, de Fraters van Tilburg en de Ursulinen die zich met het katholiek onderwijs bezig hielden. Ook de orde van de Minderbroeders begon met het oprichten van scholen voor voortgezet onderwijs, onder andere in Rotterdam en Heerlen.

In deze periode werd de relatie en de samenwerking tussen kerk en school steeds intensiever en leidde tot wat genoemd wordt 'de Pastorale school'⁵ De kerk beheerste het leven. De school functioneerde als verlengstuk van de kerk, taken op school werden door geestelijken verricht.

De eerste bewoners van het klooster aan de Akerstraat te Heerlen. Foto: collectie Rijkzucht, Heerlen

De oprichting van 'Sint-Bernardinus'

Op 9 december 1910 nam het provinciaal bestuur van de orde der Franciscanen de beslissing: de HBS in Heerlen zou er komen⁶. Op 13 juni 1913 vond het eerste toelatingsexamen voor de eerste klas HBS plaats en kwamen de examinandi "... fier en zelfbewust de speelplaats opstappen, een rotting in de handen, een roos in het knoopsgat en vooral... in volle gloriëwalm van sigaar, sigaret of pijp."⁷ Uiteindelijk opende op 15 September 1913 Sint-Bernardinus zijn poorten voor 31 leerlingen op de Voorbereidende Klas en 15 op de eerste klas HBS.

De Minderbroeders hadden het in Heerlen slim bekeken. Sint-Bernardinus werd niet alleen bestemd voor katholieke, maar ook voor niet-katholieke leerlingen. Vooral in de subsidie-technische sfeer ligt een verklaring voor het ontbreken van de term 'katholiek' in de statuten van de 'Onderwijsstichting Sint-Bernardinus', die in 1920 werd opgericht. Aanvankelijk was 'Sint-Bernardinus' geplaatst onder de rechtspersoon 'kerkbestuur van de Pancratius-parochie'. Toen pater Rombouts in een brief van 25-8-1913 de vicaris van het bisdom Roermond om advies vroeg inzake de aanvraag van rijks-subsidie schreef hij, dat het overleggen van de statuten voor het verkrijgen van subsidie noodzakelijk was (art. 45ter wet M.O.) Als er statuten gemaakt moesten worden, dan zou ook de doelstelling van de nieuwe rechtspersoon omschreven moeten worden. "De feitelijke toestand is deze: Het doel van de H.B.S. te Heerlen is op de eerste plaats de godsdienstige en wetenschappelijke opleiding van Rooms-Katholieke jongelingen", aldus pater Rombouts in zijn brief.⁸ In zijn antwoord adviseert de vicaris: 'Het eenvoudigste was, indien U eene eigene vereniging stichtet en rechtspersoonlijkheid aanvroegh, dan kondet U passende statuten daarvoor opstellen.'⁹ Aldus geschiedde. Echter, art. 2 van de wet M.O. stelt het volgende: "Aan bijzondere inrigtingen kan vanwege de gemeente, de provincie of het Rijk subsidie worden verleend, onder zoodanige voorwaarden als door het gemeentebestuur, het provinciaal bestuur of Ons noodig geacht worden. Bijzondere

inrigtingen, aldus gesubsidieerd, zijn, gelijk de openbare scholen, voor alle leerlingen, zonder onderscheid van godsdienstige gezindheid, toegankelijk." Op deze voorwaarde werd al gewezen door bisschop Josephus Drehmanns (1843-1913) tijdens een audiëntie op 8-12-1910. De bisschop wilde wel een katholieke school, maar toch zulk een, die rijkssubsidie zou genieten: niet katholieken zouden derhalve toegelaten moeten worden.¹⁰

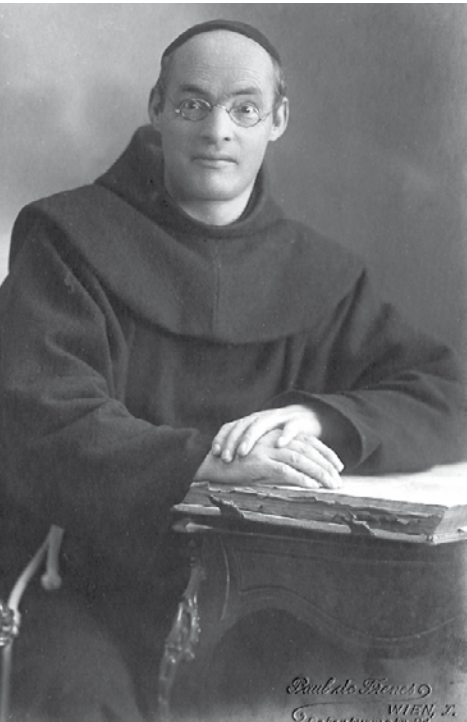
De openheid in de aanneming van leerlingen buiten de katholieke kring is echter niet alleen te verklaren vanuit de subsidievoorwaarde. De groei van de mijnindustrie aan het begin van de 20^e eeuw trok veel (kader)personeel aan uit het noorden van het land. De grote meerderheid van deze ingenieurs en beambten was protestant. Omdat er (nog) geen sprake was van openbaar of protestants-christelijk onderwijs, waren deze nieuwkomers aangewezen op het katholiek voortgezet onderwijs. Mede op verzoek van gemeentelijke overheden en mijndirecties werd het Bernardinuscollege daarom ook opengesteld voor niet-katholieke leerlingen. Al in het eerste gedenkboek wordt gesproken over de waardering van niet-katholieken voor het onderwijs aan de 'Heerlense HBS' en de respectvolle benadering van niet-katholieken, die 'wars was van proselitisme (bekeringsdrang)'.¹¹ Ook deze principiële houding van openheid in levensbeschouwelijke zin zou kenmerkend blijven voor het Bernardinuscollege.

Deze 'import' bezorgde de kerkelijke (en wereldlijke) leiding de nodige hoofdbreken. Zij waren vooral beducht voor de groeiende invloed van liberalisme en socialisme. De in 1910 als aalmoezenier van Sociale Werken aangestelde dr. Henri Poels (1868-1948) beschouwde hen als de grootste vijanden van het éne katholieke Limburg, dat 'voor Christus behouden zou moeten blijven'. Immers: de katholieke confessie bracht eenheid en homogeniteit in dit gewest en was daarom allesbepalend voor het behoud ervan. Iedere bedreiging moest gekeerd worden. De stichters van het Bernardinuscollege beschouwden de oprichting van klooster en school daarom niet alleen als de oprichting van een louter onderwijsinstituut, maar vooral van een vooruitgeschoven post in de strijd tegen de opkomende goddeloosheid. In zijn advies aan de provinciale raad van de Franciscanen in Nederland ten aanzien van de oprichting van een HBS in Heerlen, schrijft pater Valentinus van der Stok dan ook: 'Hier geldt o.i. een werk van *hooge apostolische waarde*. Nu die school in Heerlen noodzakelijk is en wij het *missiewerk* in Heerlen aanvaarden zijn wij erop aangewezen om, als 't enigszins uitvoerbaar is, na de A ook B te zeggen.'¹² Apostolisch, missiewerk. De Oostelijke Mijnstreek moest op de heidenen her/veroverd worden. In de politieke strijd om de katholieke hegemonie te behouden was 'geloofsvorming' voor Poels en de zijnen een essentieel wapen.¹³ De bewoners van het

Bisschop Josephus Drehmanns. Schilderij uit het eerste gedenkboek van Bernardinus. Fotoarchief K. Linders

Pater Rhenatus Ritzen. Fotoarchief K. Linders

Pater Damascenus Rombouts. Foto: Joris de Wever

Bernardinsklooster aan de Akerstraat scharden zich unaniem achter de beweging van Dr. H. Poels (1877-1946) en de meesten van hen behoorden al snel tot diens 'inner circle'. Het was vooral de docent Duits, pater Dr. Rhenatus Ritzen, die onvermoeibaar stad en land af-trok om op te roepen tot eenheid in het katholieke kamp in de strijd tegen liberalisme en socialisme, en dat alles onder leiding van 'hun van Godswege aangestelde leiders'.¹⁴ Bij gelegenheid van het 40-jarig bestaan van de afdeling Echt van de Roomsche Katholieke Onderwijzers Bond houdt pater Ritzen op 10 mei 1937 de feestrede: "Daar is wel iets veranderd en hoewel gelukkig niet alles ten kwade, waarde collega's, wij kunnen dat, beter dan veel anderen, getuigen. ... niet alles is Limburgs meer in Limburg ... steeds meer andere dan Limb. namen en klanken treffen ons, als 't jonge volkje buiten rondstoet. ... wij kennen veelal die ouders ... En velen staan ver, verre van ons af! *En toch*, moet niet als tot heden ook in de toekomst de leuze gelden: Limburg aan Christus!? Goddank! *Nog staan wij sterk*, nog houdt het *rasedchte Limburgsche volk* vast aan zijn alouden H. Godsdienst (-ook) in de mijnstreek."¹⁵ Bij veel gelegenheden veegt pater Ritzen de vloer aan met het socialisme, dat hij presenteert als een goddeloos, leugenachtig systeem dat de eigenheid van Limburg, het katholieke geloof, dat door hem de 'ware sociaal-democratie' genoemd wordt, tot in de wortel aantast: "En dan democratisch! En dan sociaal! Leugens! De oudste en de eerbiedwaardigste organisatie die sociaal democratisch mag heeten, dat is de R.K. Kerk! ... en bovenal: de strijd van rechts tegen links is een strijd van geloof tegen ongelooft."¹⁶

Zo was dan ook op het Bernardinuscollege de levensbeschouwelijke vorming in en buiten de les gericht op deelname aan het leven van de kerk als actief en belijdend lid. De schoolgids van het schooljaar 1914-1915 vermeldt: "De R.K. Hogere Burgerschool te Heerlen beoogt op de eerste plaats de wetenschappelijke en godsdienstige vorming van Katholieke jongelingen. Zij is ook toegankelijk voor niet-Katholieke jongelingen. Deze zijn niet verplicht de lessen in de godsdienstleer en in de gewijde en kerkelijke geschiedenis bij te wonen." De katholieke leerlingen zijn verplicht om dagelijks de mis bij te wonen in de schoolkapel. Elke eerste vrijdag van de maand is er om 7.30 uur een gezongen H.Mis. De eerste directeur van Sint-Bernardinus, pater Damascenus Rom-

bouts (1878-1946), spreekt de dringende wens uit dat alle leerlingen daarbij aanwezig zijn en ter communie gaan.

Vanaf het schooljaar 1919-1920 werd het schooljaar geopend met een drie-daagse geestelijke oefening of retraite, waaraan alle katholieke leerlingen moesten deelnemen. Katholieke leerlingen die 's middags na de lessen de schoolse studiebegeleiding volgden, moesten minstens twee maal per week naar het Lof in de schoolkapel. Wat het lidmaatschap van sportverenigingen betreft staat in de schoolgids 1936-1937 van 'Sint-Bernardinus' het volgende: "Er bestaat een schoolsportvereniging, waarvan het lidmaatschap voor niemand verplichtend is. Katholieke leerlingen mogen geen lid zijn van andere sportverenigingen, maar alleen van de schoolsportvereniging. Niet-katholieke leerlingen zijn vrij lid te worden van andere verenigingen mits na vertoon van een bewijs, dat hun ouders zulks goedkeuren." Deze bepaling gold overigens ook voor de deelname aan andere verenigingen buiten de school. De godsdienstige vorming kreeg vooral gestalte in de vanaf 1930 jaarlijkse retraites voor de eindexamenleerlingen.

Intermezzo I: de retraite

Een goed voorbeeld van de ontwikkeling van de inhoud van de levensbeschouwelijke vorming is de 'Werdegang' van het fenomeen 'schoolretraite'. Het Bernardinuscollege wilde niet alleen intellectueel goed ontwikkelde jongemannen 'afleveren', maar zij moesten tevens 'stoer van karakter zijn en Katholiek in merg en been'.¹⁷ Een middel daartoe was de retraite, letterlijk een zich terugtrekken uit het dagelijkse leven om spiritueel op verhaal te komen, om zich te bezinnen op waar het in het leven voor een katholiek werkelijk om gaat: God, Christus, Kerk, Katholiek leven. De school begon met deze retraites in 1930. Zij waren bestemd voor de vooreindexamenklassen en de eindexamenklassen van de H.B.S. en ze duurden tot lang na de Tweede Wereldoorlog. In 1947 schrijft een van de deelnemende leerlingen in Binden en Bouwen, het schoolblad van het Bernardinuscollege: 'We kregen weer de juiste kijk op God, op onszelf, en op de anderen. We mediteerden over de dood en over de hel. We lazen geestelijke boeken. ... Het algemeen oordeel over de retraite is nu: "De retraite

was prachtig." Geestelijk zijn we er allemaal op vooruit gegaan.¹⁸ Een jaar later heet het nog: "Evenals andere jaren placht te gebeuren, werden ook dit jaar de abiturienten van ons college in de gelegenheid gesteld zich door middel van een retraite volledig te bewapenen en klaar te maken voor de grote levensstrijd die hen wacht. En er moet gezegd worden, dat de jongens met dankbaarheid van die gelegenheid hebben gebruik gemaakt. We leerden inzien dat God meer voor ons is dan iemand die bevelen geeft: een Vriend, waar we mee konden praten, een Vriend waar we met onze jonge zorgen naar toe konden gaan. Ootmoedig voor het kruisbeeld geknield hebben we gebeden. Hem verteld over alles waar we moeite mee hadden. Hem om troost gevraagd. En hij heeft geantwoord: we voelden Zijn stem in ons binnenste. Inderdaad: nu konden we het uitjubelen nu we de ware aard van een retraite hadden leren kennen."¹⁹ In 1951 wordt de kroniekschrijver van *Binden en bouwen* al wat frivoler in zijn beschrijving van de jaarlijkse retraite: 'Bernar-

Eerste retraite in Spaubeek, 1930. Foto: collectie Rijkheyt, Heerlen

dijnse duivels gingen drie dagen lang de Jezuiten amuseren. Nadat we ons eerst in een donker café moed hadden ingedronken, trokken we naar het retraitehuis onder het zingen van "houdt er de moed maar in" en aanverwante liederen. ...

's Nachts werden er strooptochten georganiseerd in pyama's.' De conclusie was echter verzoenend: 'De retraite was goed en de Jezuiten hebben geen moeite achterwege gelaten om ons weer "op het rechte spoor te brengen."²⁰ Het jaar daarop is de schrijver van het verslag in *Binden en Bouwen* ervan overtuigd, dat deze dagen voor allen een prettige herinnering zullen blijven...²¹ Het jaar daarop heeft men zich 'best geamuseerd'. In 1954 worden de retraites gekenmerkt als 'massadeportaties, alwaar de grote zuiveringsactie plaats heeft.²² Het retraitehuis in Spaubeek wordt afgewisseld met het retraitehuis op de Molenberg en de retraitehuizen in Valkenburg, Ravensbosch en Hoogcruts.

Aan het begin van de zestiger jaren worden vraagtekens gesteld bij de vorm van

de retraite. De verslaggever in *BenB* verwoordt het aldus: 'Allereerst was er een inleiding waaruit bleek, dat de reeks retraites die er op Ravensbosch zouden worden gehouden, o.a. ook als onderzoeken waren bedoeld naar de meest geschikte vorm, waarin retraites gehouden zouden moeten worden. Hierover werd later op de dag dan ook gezamenlijk gediscussieerd. De basis van de retraite vormen verscheidene conferenties. Deze waren bijzonder goed, wat lang niet altijd het geval is. ... Verder was er gedurende de dag veel –wellicht té veelgelegenheid voor de deelnemers om zich te verstrooien.²³ De godsdienstige en kerkelijke conferenties konden de leerlingen steeds minder boeien. In plaats daarvan kwamen er conferenties over de beleving van de seksualiteit, de veranderende positie van de kerk in de samenleving en tenslotte over de samenleving zelf. In *BenB* werd daarom in 1971 geconstateerd: 'De retraite uit het Rijke Roomse leven bestaat niet meer. Men moet zich ervoor hoeden in de vier dagen in het SIVOS-gebouw te

Retraite HBS 5, 1949. Foto: collectie Rijkheyt, Heerlen

Nachtelijke verkleedpartij tijdens de retraite van HBS 5 in 1965. Bron: bernardijnennet.nl

Cadier en Keer een moderne retraite te zien. Om deze begripsverwarring te voorkomen heeft men gezocht naar een betere naam. Ieder die zocht, vond een 'betere' naam, waardoor het kon gebeuren dat men met vier verschillende benamingen hetzelfde bedoelde. Wij zijn er geweest en noemen het daarom géén bezinnings-, géén verdiepings-, en ook geen vormingsdagen, maar oriëntatiedagen. Wij hebben ons namelijk op de hoogte gesteld van de mondiale problematiek van de ontwikkelingssamenwerking. Het ontwikkelen van

een goede classesfeer was een deel van het (dubbele) doel.²⁴

In 1976 werd er weer een poging gewaagd om bezinningsdagen te organiseren rond het thema 'Het leven van Franciscus van Assisi'. Maar: het tij was niet meer te keren: 'Bij de eerste kennismaking van de klasvertegenwoordigers in de kamer van dhr. Linders bleek al gauw dat de meesten niet kapot waren van het programma, integendeel zelfs, men vond het programma veel te religieus.²⁵ Leerlingen wilden zelf de bezinningsdagen organiseren of op z'n

Reis naar de Elzas, 2010. Bron: bernardijnennet.nl

minst zelf het programma samenstellen. In het schooljaar 1979-1980 werden de overnachtingen 'afgeschaft': de nachten waren te gezellig geworden en dat ging ten koste van het dagprogramma. Het accent van de bezinningsdagen kwam meer en meer te liggen op intermenselijke relaties in en buiten de school. *Binden en Bouwen* vat het als volgt samen: 'Bezinning, een modern woord denken vele ouders, want vroeger gebruikte men de term retraite. Retraite was een tijdelijke afzondering van thuis. De retraite begon vroeger meestal met een kerkdienst, gevolgd door een ernstig gesprek met je klassenleraar. Plezier kwam hier vaak niet in voor. Nu is het begrip retraite afgeschaft en gebruikt men het veel modernere woord bezinning. Bezinning is plezier maken met je leeftijdsgenoten, samenwerken in groepsverband en nog veel meer. De bedoeling van deze bezinning is het samenwerken tussen klas en leraar, maar ook tussen leerlingen onderling te bevorderen.'²⁶ Introductiedagen, contactdagen, klassendagen, vrijwel jaarlijks wisselde de benaming. Zo ook de programma-inulling: excursies, film met discussie, sociale vaardigheidsoefeningen, informatieve bijeen-

komsten met decanen van universiteiten en hogescholen: afhankelijk van de organisatoren wisselden de programma's. De leerlingen vonden het leuk, de dagen droegen bij tot een grotere eenheid in de klas. 'Maar of de term "bezinning" wel juist is?', zo vroegen de schrijfsters van het artikel '(Be)zinloos' in *Binden en Bouwen* zich af.²⁷ In het schooljaar 1987-1988 werden voor het laatst klassendagen georganiseerd: excursie naar Brussel, de film 'The China syndrome' met discussie, een bijeenkomst over studie-planning, een bonte avond en een gesprek met decanen over het vervolgonderwijs en dat was dat. In het schooljaar 1988-1989 werd het 75-jarig jubileum van het Bernardinuscollege gevierd en werden de klassendagen niet georganiseerd om te grote lesuitval te voorkomen. Het jaar daarna werd de draad niet meer opgepakt, eigenlijk tot opluchting van veel docenten: zij hoefden niet meer te begeleiden. Het tijdperk van de werkweken en de buitenlandse reizen ving aan: de retraites, verdiepingsdagen, bezinningsdagen, contactdagen, vormingsdagen, oriëntatiedagen, klassendagen waren een zachte dood gestorven.

Kardinaal De Jong. Foto: /sites.google.com/site/beeldfiguren/kardinaal-de-jong/ (collectie Bonaventura)

Na de Tweede Wereldoorlog: het Mandement van 1954

Vanaf 1947-1948 geldt de verplichting tot dagelijks misbezoek alleen voor de drie laagste klassen, waarvan alleen om gegronde redenen op schriftelijk verzoek van de ouders ontheffing kan worden verleend. Voor de hogere klassen wordt dagelijks misbezoek "zeer dringend" aanbevolen. De vierde klassen en hoger dienen een vastgestelde wekelijkse schoolmis bij te wonen. Deze eis wordt een jaar later al verzacht: de leerlingen van de vierde klassen en hoger wordt 'zeer dringend' aangeraden regelmatig naar de mis in de schoolkapel te gaan. Nog in de schoolgids van 1948-1949 was de volgende opmerking opgenomen: 'Volgens de uitdrukkelijke wens van het Hoogwaardig Episcopaat is het aan de Katholieke leerlingen verboden lid te zijn van neutrale sportverenigingen.' Het was de tijd van de geest van 'het

Mandement', dat vijf jaar later door de bisschoppen van Nederland uitgevaardigd zou worden.

De katholieke zuil begon toch enkele scheurtjes te vertonen. Katholieken keken over hun eigen zuil heen en begonnen interesse te tonen voor hun burens. De 'hokjesgeest van de zuilen' en de machtspositie van de clerus kwam meer en meer onder kritiek te staan. Het bestaan van de Katholieke Werkgemeenschap in de PvdA²⁸ was al een teken van het feit, dat het met de absolute confessionele geslotenheid gedaan was. Nog in 1953, bij de herdenking van het herstel van de bisschoppelijke hiërarchie in 1853, riep kardinaal De Jong vanaf zijn ziekbed op tot eenheid: "Wij moeten één blijven!"²⁹ In 1954 verscheen dan het bisschoppelijk mandement 'De katholieke in het openbare leven van deze tijd': 'Daarom is de grote richtlijn die Wij u geven: één in eigen verband en van daaruit samenwerking met anderen, met behoud van eigen zelfstandigheid.'³⁰ Het werd aan katholieken verboden naar de VARA te luisteren of lid te worden van het NVV en van de NVSH. Lidmaatschap van de PvdA werd niet verboden, maar dringend ontraden. Het mandement ademde in concept een wat meer open geest, maar onder invloed van vooral de Roermondse vicaris mgr. Frans Feron (1896-1958) werd dit bijgesteld tot een document van 'gesloten-bastion-allure'.³¹

Het Bernardinuscollege schakelde snel door. De schoolgids 1955-1956 beschrijft onder het kopje 'Algemeen' de volgende doelstelling: "Het St. Bernardinuscollege beoogt niet alleen de verstandelijke ontwikkeling van zijn leerlingen, maar wil hen ook een goede godsdienstige en geestelijke vorming meegeven. Een nauwe samenwerking met de ouders is zeer gewenst en wordt dan ook op hoge prijs gesteld. Van de ouders wordt verwacht dat zij toezien op de studie-ijver van hun kinderen buiten schooltijd en dat zij er voor zorgen dat het gedrag der jongens in overeenstemming is met wat van leerlingen van een katholieke middelbare school verwacht mag worden." In het schooljaar 1957-1958 werd de doelstelling scherper geformuleerd: "Het St.-Bernardinuscollege, opgericht in 1913, biedt aan leerlingen uit

Heerlen en omgeving gelegenheid voorbereidend-hoger en middelbaar onderwijs te volgen, maar wil tevens een goede godsdienstige en algemeen-geestelijke vorming bevorderen. De medewerking der ouders is hierbij onmisbaar. Meer in het bijzonder wordt van hen verwacht dat zij toezien op de studie-ijver buiten schooltijd en er voor zorgen dat het gedrag buiten de school in overeenstemming is met wat redelijkerwijze verwacht mag worden van leerlingen van een katholieke middelbare school. Voor de handhaving van een goede geest op school moeten immers ook aan het buitenschoolse gedrag der leerlingen bepaalde eisen gesteld worden." Het was in deze periode dat paters-docenten van het college door Heerlen fietsten om de leerlingen van het college, die buiten op straat hun verpozing zochten, naar binnen te verordonneren om te gaan studeren. Een van de paters, Octavius Wismans (1900-1970), heeft er zijn bijnaam 'De Fiets' aan overgehouden.³²

Van de katholieke leerlingen van de drie laagste klassen werd verwacht dat zij dagelijks één van de beide schoolmissen bijwoonden, die 's morgens te half acht en acht uur in de kapel van het college werden gevierd. Alleen om werkelijk gegronde redenen kon Pater Prefect op schriftelijk verzoek van de ouders van deze verplichting ontheffing verlenen. Vóór en onder deze schoolmissen was er gelegenheid om te biechten. De overige leerlingen werd aangeraden toch regelmatig de H.Mis bij te wonen, 'omdat het vanzelfsprekend mag heten, dat leerlingen van een katholieke school zoveel mogelijk op deze wijze de dag beginnen'.

Onder het kopje 'Godsdienstige vorming' wordt in de schoolgids 1955-1956 ten aanzien van de godsdienstlessen het volgende gesteld: "Alle katholieke leerlingen moeten de godsdienstlessen bijwonen. Aan het einde van de 5e klas Gymnasium en de 4e klas H.B.S. moet een algemeen godsdienstexamen worden afgelegd. Indien zij hiervoor slagen, ontvangen zij hiervan een door de school gewaarmerkt getuigschrift. Voor de Handelsdagschool is godsdienstleer één van de verplichte eindexamenvakken." Het godsdienstexamen vervalt vanaf 1962-1963. In de schoolgids van datzelfde jaar is opgenomen: "Voor de leerlingen vanaf de tweede klassen worden jaarlijks verdiepingsdagen gehouden. De leerlingen van de hoogste klas van h.b.s. en gymnasium nemen deel aan een speciale abiturientenretraite in Spaubeek."

Vanaf 1958-1959 worden de regels omtrent misbezoek ingrijpend gewijzigd: "Alle klassen komen eenmaal per week bijeen voor een gezamenlijke H.Mis. Dit heeft plaats binnen de normale schooltijd, nl. om half negen, waardoor deze gemeenschappelijke H.Mis een onderdeel wordt van het normale schoolleven. Alle leerlingen zonder uitzondering moeten hierbij aanwezig zijn. Bovendien zal iedere morgen om kwart over zeven en kwart voor acht in de schoolkapel een H.Mis worden gelezen. Wij hopen, dat veel leerlingen deze zullen bijwonen.

Op de eerste vrijdagen in het schooljaar wordt te acht uur in de schoolkapel een gezongen H.Mis gehouden. De gehele schoolgemeenschap wordt verzocht zoveel mogelijk daarbij aanwezig te zijn. De lessen beginnen dan wat later."

Clubs en verenigingen

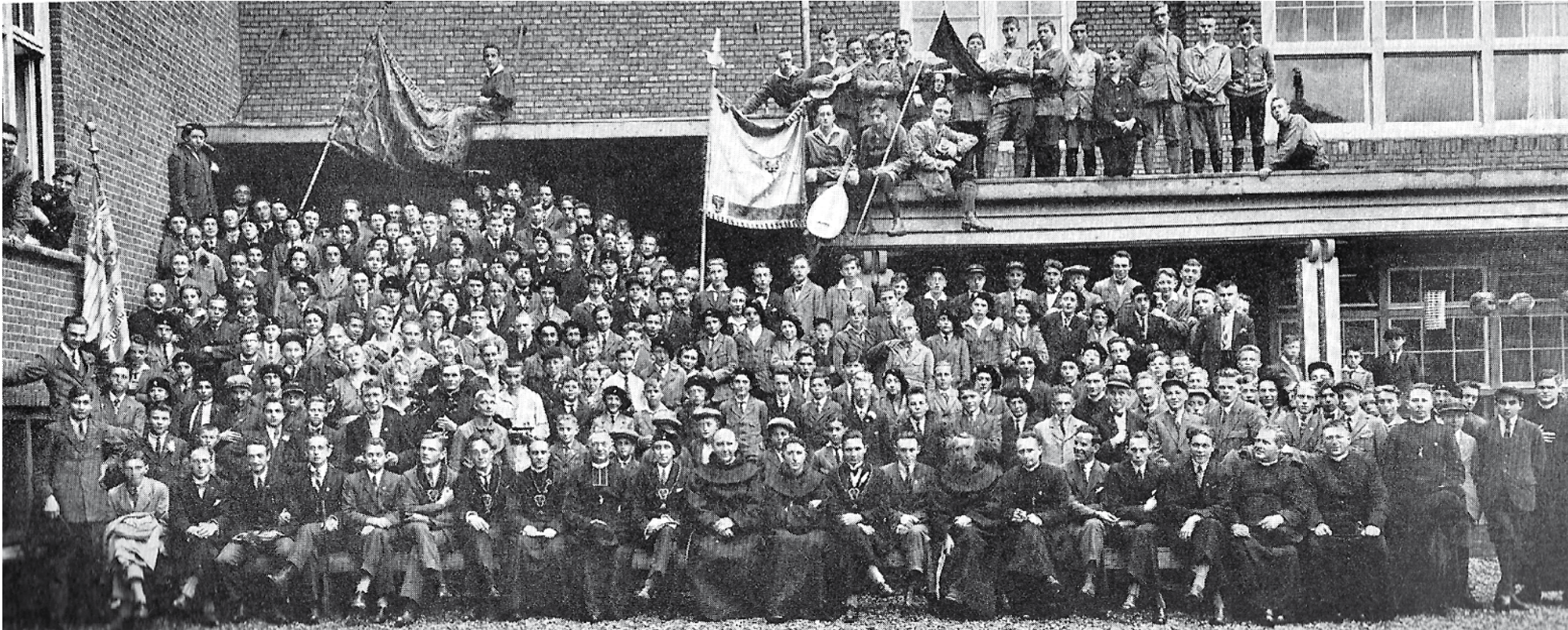
Het college heeft het altijd tot zijn taak gerekend het vormingsaspect niet te beperken tot binnenschoolse zaken. In de argumentatie voor deze vormingsaspecten maken echter meer en meer de kerkelijke en geloofsargumenten plaats voor pedagogische en schoolorganisatorische overwegingen. Zo wordt ten aanzien van het lidmaatschap van verenigingen het volgende in de schoolgids van 1954-1955 vermeld: "Buiten de schooltijd dient er voor gezorgd te worden dat niet door allerlei werkzaamheden of vermaken de studie in het gedrang komt. Het lidmaatschap van verenigingen of clubs waaraan competitiewedstrijden verbonden zijn en die teveel tijd in beslag nemen wordt onverenigbaar geacht met ernstige studie. Deelname aan een of andere vorm van betaalde sport is voor alle leerlingen van het college verboden." De schoolgids 1958-1959 voegt daar nog aan toe: "Ook het z.g. 'werken' tijdens het trimester -in welke vorm dan ook- is onverenigbaar met een juiste studiegeest en wordt niet toegestaan." Deze aperte afwijzing van 'werken' ("niet toegestaan") wordt met ingang van 1961-1962 veranderd en teruggebracht tot 'moet vermeden worden'. In 1963-1964 vervalt het verbod tot deelname aan betaalde sport.

Het schoolreglement 1954-1955 sluit nog als volgt af: "Wil de school haar taak, de godsdienstige en wetenschappelijke vorming der haar toevertrouwde leerlingen, naar behoren vervullen, dan dienen de ouders de pogingen van directeur en leraren zoveel mogelijk te steunen. Verwacht wordt, dat zij een waakzaam oog houden op 't gedrag van hun kinderen als op de ijver, waarmede zij zich ook buiten de schooltijd op de studie toeleggen."

De schoolgids van 1954-1955 vestigt de aandacht van ouders en leerlingen op het bestaan van verschillende clubs 'die voor een gezond schoolleven onmisbaar zijn': Derde Orde, Missieclub, Verkennerij, Academie, Zangkoor, Toneelclub, Sportclub, Schaakclub en Hobbyclub. Wat maatschappelijk en levensbeschouwelijke clubs betreft, had het college een traditie hoog te houden. De eerste 'club' was de Maria-Congregatie, gevolgd door de Derde Orde, het zangkoor, de missieclub Sint-Franciscus Solanus, de bisschoppelijk goedgekeurde studentenclub 'Sint-Bernardinus' de amateurfotografen club, de Kaderlandstorm (van 1922-1930), de Natuurhistorische club met een eigen periodiek, de academie voor de jongeren 'Pater Bernsen', als opvolger van de Natuurhistorische club, de Jeugdvluchtvaart club, de voetbalclub, hockeyclub en 'Mutua Fides', de school sportclub, de schaakclub, de verkennerij en het schoolblad 'Binden en Bouwen'.³³ En dit alles natuurlijk 'in katholiek verband', want in alle doelstellingen stond wel aangegeven dat het in eerste instantie ging om de vorming van de jongens tot goede Nederlandse en katholieke burgers.

De Academie 'Le Sage ten Broek', opgericht in 1931, verdient apart vermeld te worden. De 'Academie' beoogde de leden te leren voordragen, lezingen te maken en te houden, te improviseren, kritiek te leveren en te debatteren, onder het motto: 'Bildung ist keine Bildung, wenn sie nicht allseitige Bildung ist'.³⁴ De academie kwam tweewekelijks bij elkaar en men debatteerde niet alleen over belangrijke historische en wijsgerige kwesties, maar met name over actuele onderwerpen. In 1948 werd de academie 'gemengd'

Bijeenkomst van de Limburgse Studentenclub in 1925. Fotoarchief K. Linders

met de academie van het Claracollege, de 'R.K. meisjes HBS' te Heerlen. Aanvankelijk sprak deken H. Bemelmans (1892-1970) van Heerlen zijn veto uit, maar na een gesprek met pater Gelauff, pater Geurts en geschiedenisdocent W.J.M. Boonekamp ging hij alsnog om. In juni 1948 vond de eerste gemengde academie zitting plaats.³⁵

Tot einde 1967 blijft de Academie bestaan en wordt dan vervangen door de Nieuwe Akademie onder leiding van pater Theo Windt, met onder andere twee gespreksgroepen, een over het Marxisme en een over secularisatie. De Nieuwe Akademie blijft bestaan tot 1974. Daarna worden nog twee pogingen gedaan om de academie weer op te richten, maar het blijft bij incidentele gespreksgroepen.

Na 1960: toenemende secularisatie en deconfessionalisering

Vanaf 1960 kan gesproken worden over de voltooiing van de emancipatie van de katholieken als groep. Werd in het verleden nog wel eens met wantrouwen gekeken naar de katholieken, als zou deze ook verantwoording moeten afleggen aan een 'buitenlandse mogendheid' (i.c. het Vaticaan), katholieken waren nu 'gewone' Nederlanders geworden, wier plaats in de samenleving volledig erkend werd. Het is tevens de periode van toenemende secularisatie: de macht van de kerkelijke instituties en van het christelijk ge-

loof werd meer en meer naar de marge gedreven en leidde dientengevolge tot deconfessionalisering en ontzuiling. De emancipatie van de individuele gelovige richting eigen verantwoordelijkheid zette eveneens door. Dit proces werd nog versterkt door de toenemende multiculturaliteit en globalisering van de samenleving. Deze ontwikkeling had zijn invloed op de vraag naar de katholieke identiteit tot een restauratie van de 'pastorale school', in enkele gevallen tot grondslagomzetting op grond van bijvoorbeeld fusie. De meeste scholen gingen toch op zoek naar een reële vorm van open onderwijs, waarbij het goede van de katholieke traditie, zoals die op de betreffende school vorm gekregen had, bewaard en doorgegeven zou worden.

Het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965), dat een 'aggiornamento', een 'bij de tijd brengen', van de katholieke kerk ambieerde, markeerde een ontwikkeling die al langer gaande was, een onstuitbare ontwikkeling in de richting van meer openheid, oecumene en vernieuwing. Voor Nederland betekende dit onder andere dat in 1965 de bisschoppen uiteindelijk hun verbod, om lid te worden van socialistische organisaties, ophieven.

Ook op de katholieke scholen kwam men meer en meer tot het inzicht, dat geloof en kerkelijke betrokkenheid niet afdwingbaar waren. In de school-

gids 1961-1962 van het Bernardinuscollege³⁶ worden de wekelijkse misvieringen “regelmatige” misvieringen en in de schoolgids van 1965-1966 wordt niet meer verwezen naar de mogelijkheid om dagelijks de H.Mis bij te wonen. Het verbod voor katholieke leerlingen tot lidmaatschap van ‘neutrale sportverenigingen’ was al eerder gesneuveld.

Nog in juni 1974 schrijft moderator Theo Windt bij zijn afscheid: “Onze school is onduidelijk als katolieke school. Op de eerste plaats omdat de katolieke gelovige zelf momenteel verdeeld is. Ook de docenten aan onze school, de directie, ouders en leerlingen. Ik praat dan nog niet over progressief of conservatief, links of rechts. De verdeeldheid is veel meer innerlijk en daarom latenter. Het is een verdeeldheid van innerlijke onlust, onrust, onwetendheid, cynisme, wantrouwen, twijfel, uitzichtloosheid en onvermogen. Met daarnaast soms schuldgevoel en vasthouden aan een laatste strohalm. ... Hoe makkelijk laten we ons verleiden tot uitspraken als deze: we zijn bedonderd, het heeft geen zin, de paus is een oude zeur, wat heeft die kerk toch veel geluk verwoest met haar voorschriften en regels, voor mij hoeft het niet meer na Simonis en Gijsen. Deze uitspraken, en vele andere, doen erg negatief aan. Ze zijn makkelijk omdat ze oppervlakkig zijn en ons ontslaan van verdere verantwoordelijkheid. Toch zit er vaak een echte beweging onder: niemand maakt zich druk over dingen die hem niet ter harte gaan. We weten: zó niet! We weten echter niet: hoe dan wel? Derhalve gebeurt er niets.”

De in 1974-1975 nieuw aangetreden werkgroep schoolpastoraat komt in een omschrijving van katholiciteit met termen als: ‘een geloofsbelijdenis’, ‘bepaald door het schoolgebeuren’, ‘verantwoordelijkheid van allen’, ‘katholiciteit “gebeurt”’. Vanwege het ontbreken van een helder idioom ter zake was van een theologische reflectie op pedagogische doelen en onderwijsorganisatorische zaken nog nauwelijks sprake.

De katholiciteit van school en onderwijs werd nog steeds kerkgeboden ingevuld. De beschrijving van katholiciteit als inherent aan het hele christendom, en niet alleen aan de Roomse kerk, was aan de basis nog nauwelijks ontwikkeld. Pas na de eeuwwende zal het onderwerp van gesprek worden.³⁷ De oude wijn werd nog steeds in oude zakken opgediend, omdat de nieuwe wijn nog niet helder was en met de nieuwe zakken nog geëxperimenteerd werd. Voor de verwoording van de katholiciteit in de missie van de school werden nieuwe woorden gezocht, nieuwe activiteiten, maar men bleef leunen op de bestaande formuleringen en zich houden aan de gebruikelijke invulling zoals sociale acties, liturgievieringen in de kapel, bezinningsdagen en gespreksgroepen.³⁸

Tot begin jaren '80 kregen de eindexamenleerlingen van het Bernardinuscollege het advies om deel te nemen aan de Pax Christi Voettochten in het schone Brabantse land. Al wandelend, pratend en zingend brachten de jongeren enkele plezierige, en vooral samenbindende dagen met elkaar door. De voettochten vonden plaats in de herfstvakantie en eindigden op zondagmorgen met een euforische eucharistieviering in de Kathedraal van St. Jan of in de Brabantse Herten te 's Hertogenbosch. Tijdens die viering kreeg de bisschop van Den Bosch,

Jan Bluysen, van de deelnemers staande ovaties en dikke zoenen van dankbaarheid. De reis terug naar huis was een proces van losmaken en in tranen afscheid nemen, van een terugkeer naar de 'het gewone leven'.

Op maandagmorgen was het dan ook voor de deelnemers aan de Pax Christi somberheid troef. Weemoedig gitaarspelend en met de armen om elkaars schouders geslagen stonden zij dan op de speelplaats. Niemand begreep hen. Niemand zag, zij wel, dat school en studie en toekomstige carrière 'ijdelheid der ijdelheden' waren. Waar het in het leven uiteindelijk om ging, dat hadden zij, en zij alleen, in die voorafgaande dagen ervaren.

Conrector Joos Vollebergh en de beide schoolpastores, Max van der Schoot en Koos Linders, waren natuurlijk vol begrip. In de toenmalige VIP-kamer van de school (de huidige rectorokamer), kwamen ze met de deelnemers bij elkaar om over hun ervaringen en beleving te spreken. Het 'Zo jongelui, nu gaan jullie weer naar de lessen,' klonk aan het einde van het gesprek in hun oren als vloeken in de kerk. Ook al geen begrip bij directie en schoolpastoraat!

Ons restte niets anders dan de deelnemers naar huis te laten gaan. In het Aambos klonken de gitaren en de 'pax-liederen' nog lang na. Op dinsdagmorgen hadden zij zich bij de harde realiteit neergelegd. De schoolonderzoeken en het centraal examen naderden...

In 1984 stopte Pax Christi met de organisatie van de voettochten wegens gebrek aan belangstelling.

Het begrip ‘katholiciteit’ in de missie van de school kwam meer en meer onder druk te staan, niet in het minst vanwege de ontwikkelingen in het bisdom Roermond, waar bisschop J. Gijsen met een stevig orthodox beleid de puntjes op de kerkelijke i wilde zetten. Zijn beleid bevorderde de antikerkelijke sentimenten en leidde er minstens toe dat de belangstelling voor kerk en godsdienst minimaal werd. Het door de Nederlandse Katholieke Schoolraad in 1987 opgestelde Algemeen Reglement voor het Katholiek Onderwijs (ARKO) werd door de bisschop van Roermond aangescherpt tot een onderwijsreglement voor katholieke scholen in het bisdom Roermond (LARKO). Het bevoegd gezag van het Bernardinuscollege, de Onderwijsstichting Sint-Bernardus (OSB, nu SVO|PL), verwierp in 1988 dit Roermondse reglement, en deed dat in de volgende bewoordingen:

(Het bestuur van de OSB) “besluit:

- Het Algemeen reglement voor het katholiek onderwijs in het bisdom Roermond af te wijzen;
- wanneer dit aan de orde zou komen eenzelfde standpunt in de nemen t.o.v. het Algemeen reglement voor het katholiek onderwijs opgelegd aan het katholiek onderwijs in de overige zes Nederlandse bisdommen;
- voort te gaan op de weg katholiek onderwijs aan te bieden met inachtneming van de verwachtingen die belanghebbenden (katholieke gemeenschap, ouders, leerlingen, personeel) met betrekking tot het katholiek onderwijs hebben;
- mitsdien niet over te gaan tot een zodanige wijziging van de statuten

Relief Bernardinuscollege. Foto: K. Linders

van de OSB dat een binding van de OSB met episcopaat of Nederlandse Katholieke Schoolraad ontstaat;

- zijn dagscholen voor jeugdonderwijs naar buiten te presenteren als scholen op katholieke grondslag wanneer dit voor de duidelijkheid van het ingenomen standpunt wenselijk geacht wordt.³⁹

De scholen van de OSB, waaronder het Bernardinuscollege, wensten uitdrukkelijk te blijven functioneren in en ten behoeve van de katholieke gemeenschap. Het onderwijs zou aangeboden worden 'in een katholieke context', waarbij, zo gaat het rapport verder, niet de kerkelijke regelgeving, maar de boodschap van het evangelie centraal staat. Het gaat er om 'het beste van de katholieke geloofstraditie via een vormingsaanbod van de school ter beschikking te stellen van allen'.

De discussie over de katholiciteit en de band met de katholieke kerk, zoals die binnen de bestuurscommissie, die zich boog over het ARKO/LARKO, werd gevoerd, werd in belangrijke mate gevoerd vanuit het Bernardinuscollege. Na het verschijnen van het rapport in 1988, werd de tekst in de schoolgids dan ook snel aangepast: 'Het Bernardinuscollege is een school op katholieke grondslag.' 'Katholieke school' klonk veel te kerkelijk gebonden.

Intermezzo II: van 'godsdienstleer' tot 'levensbeschouwing'

Bij de oprichting van het college was de intentie van de lessen godsdienstleer al meteen duidelijk: vorming van de jongens tot 'fiere, katholieke mannen'. Niet-katholieke leerlingen hoefden niet deel te nemen aan de godsdienstlessen. De doelstelling van de lessen paste geheel in de verzuilde samenleving van de periode van het interbellum. Iedere zuil kweekte en staalde het eigen kader om de zuil krachtig en levend te houden. 'Bij de burens kijken' was er nauwelijks bij. Het contact met de andere zuilen was voorbehouden aan de elites van iedere zuil, die er samen voor zorgden dat de verzuilde samenleving als geheel in een sfeer van redelijke verdraagzaamheid (pacificatie) kon voortbestaan. De inhoud van de lessen bestond uit dogmatiek (godsdienstleer), waarbij gebruik gemaakt werd van de methode van Dekkers, *Godsdienstleer*, deel I, II en III en *Apologetiek*, onderbouwing van de geloofsverdediging. Daarnaast maakten 'kerkelijke en bijbelse geschiedenis' en 'liturgie' deel uit van het curriculum, maar de grootste nadruk lag toch op de katholieke godsdienstleer, hetgeen eens te meer blijkt uit het gebruik van de Catechismus (een kort overzicht, in vraag en antwoord, van de leer van de katholieke kerk) op de eerste klassen. Tot 1960 zou de catechismus daar blijven staan.

In deze situatie kwam pas verandering na de Tweede Wereldoorlog. De traumatische ervaringen van de oorlog, veranderingen in de opvattingen over kerk en theologie, de voorzichtige 'doorbraak' naar de andere zuilen en de beginnende ontwikkeling van secularisatie en individualisering waren daar de oorzaak van.

In het Bernardinus-curriculum godsdienstleer bleef de nadruk liggen op de kennis van de katholieke leer, maar de geloofsbeleving kwam meer en meer in het vizier, waarbij de beleving minder richting katho-

lieke kerk en meer richting de persoon van Christus ging, getuige onder andere de gebruikte methode van Hell, *De leerling van Christus*. Dit 'christocentrisme' en de meer bijbelse invulling van het curriculum (Kooyman, *Zoekt eerst het Rijk Gods*, deel I, II, III en IV) zou tot ver in de jaren '60 zo blijven, niet altijd tot vreugde van de leerlingen.

Het Tweede Vaticaans Concilie leek aan het Bernardinuscollege voorbij te gaan: 'Ondanks een grote godsdienstige revolutie worden de godsdienstlessen nog steeds op dezelfde ouderwetse methode gegeven. Is het niet zo dat men in een tijd als deze op theologisch gebied een eigen mening mag hebben, die dan ook gerespecteerd wordt! Dit is echter niet altijd het geval zoals wij in onze kleine gemeenschap hebben ervaren. De leraar komt meestal met het argument dat die eigen mening ongegrond is,' aldus 'Een 5-gym klas' in 'Binden en Bouwen' in 1969. Pater Fick, in die periode de begeleider van 'Binden en Bouwen', heeft in hetzelfde nummer zijn antwoord direct klaar: '...medezeggenschap... Soit! Men bedenke echter twee dingen: 1) alleen de geïnformeerde heeft werkelijk iets (mede) te zeggen. 2) Wezenlijk voor de onderwijssituatie is de principiële ongelijkheid tussen docent en leerling, al kan over de methode van het onderwijsgeven uiteraard gediscussieerd worden.' Vanaf begin 1970 is de opzet nog vrij traditioneel: 1e klas: Oude Testament; 2e klas: Nieuwe Testament; 3e klas: kerkgeschiedenis en vormen van actueel kerk-zijn; 4e en 5e klas: ethiek en varia op het gebied van religie. Er komt, zoals in de hele samenleving het geval is, veel meer aandacht voor andere godsdienstige en niet-godsdienstige overtuigingen, getuige de gebruikte methode op de 4e en 5e klassen: B. van Gelder, *Spoorzoeken in de bonte wereld van geloven en denken*. In het schooljaar 1974-

1975 staat Fortmann's *Oosterse renaissance* op het programma van de 5e klassen athe-neum en gymnasium.

In december 1978 verschijnt de brochure *'Het godsdienstonderwijs op het Bernardinuscollege Heerlen'*, waarmee de docenten godsdienstleer (inmiddels 'Katechese' genoemd) opening van zaken geven over de inhoud van hun lessen. Een gewaagd initiatief, gezien de situatie in het bisdom Roermond, namelijk de benoeming van de restauratieve bisschop Jo Gijsen in 1972. Een van de docenten geeft in *Op Zicht*, een vanaf 1978 verschijnend blad dat een kritische blik werpt op Limburgse zaken, de volgende toelichting: 'Bij het godsdienstonderwijs op het Bernardinuscollege gaat het er om, om mensen bewust te maken van wat zij zelf zijn, wat zij geloven, vanuit welke waarden zij leven en hoe ze de maatschappij bekijken. Wij verrekken het om er modelchristenen van te maken, die elke zondag braaf naar de kerk gaan. Ik ga zelf ook niet elke keer.' De brochure zegt over de doelstelling van Katechese: 'Het gaat er ons dus om dat de leerling een attitude of houding ontwikkelt waarin hij ervaart dat een levensbeschouwing een houvast is voor zijn eigen leven en dat hem een vaardigheid eigen wordt zó, dat hij er mee om kan gaan.' De inhoud van de lessen bleef geconcentreerd op 'de katholieke godsdienst, die een antwoord (openbaring) van Godswege is op essentiële levensvragen. Jezus van Nazareth is voor een christen de weg bij uitstek naar een zinvolle levensontplooiing in gemeenschap met anderen volgens de bedoelingen van God, Die heilsgeschiedenis wil maken.' De visie op andere levensbeschouwingen correspondeerde precies met deze visie: 'Ook al erkennen wij dat andere godsdiensten positieve bijdragen leveren toteenvertrouwend geloven, toch menen wij dat hun betekenis vooral hierin gelegen is dat zij kunnen verduidelijken, toelichten of verscherpen wat het evangelie van Jezus van Nazareth

openbaart.' De inhoud van de les bleef sterk bijbels en christocentrisch gericht, andere religies en niet-godsdienstige levensbeschouwingen speelden een daaraan ondergeschikte rol.

In de jaren '80 vindt er, ook landelijk, een intensieve discussie plaats over de plaats en de rol van het godsdienstonderwijs aan confessionele scholen. De nog steeds voortgaande deconfessionalisering, de kritisch-afwijzende kijk op het functioneren van de katholieke kerk en de veranderende visie op de rol van (godsdienst)onderwijs waren hiervan de oorzaak. 'Godsdienstleer' wordt op het Bernardinuscollege in 1986 'Godsdienst', om aan te geven dat het overbrengen van de leer van de katholieke kerk niet meer centraal staat, maar het verschijnsel godsdienst in zichzelf, de maatschappelijke verschijningsvormen ervan en de betekenis van levensbeschouwelikheden voor het leven van de leerling. Voordat deze visie formeel aan het papier werd toevertrouwd, speelde hij al een grote rol in de praktijk en leidde er onder andere toe dat de clause, dat het vak alleen voor katholieke leerlingen bedoeld was, begin jaren '70 geschrapt werd. In de schoolgidsen werd de volgende passage opgenomen; 'In de katecheselessen komt de Christelijke visie op het mens-zijn en op de samenleving uitdrukkelijk aan bod. Dit gebeurt in een dialoog met andere levensbeschouwingen die wij in onze cultuur aantreffen. "Openheid en gastvrijheid" zijn in deze dialoog van centraal belang.'

Voor alle leerlingen?

Ja, in de visie van de vakgroep. Nee, in de visie van de directie. Zo kon het gebeuren dat een moslim-leerling van de rector toestemming kreeg om zich tijdens de lessen katechese bezig te houden met de bestudering van de Koran. Tijdens de les zat de leerling met een ingespannen rood gezicht en zijn handen voor de oren zijn Soera's van buiten te leren, zelfs tijdens de lessen over de Islam.

Tijdens de bestudering van de Islam vroeg de docent hem na afloop van een les, waarom hij niet deelnam aan de gesprekken over de Islam. Vanuit zijn achtergrond en ervaring kon hij veel verduidelijken en kon er écht sprake zijn van een dialoog. Het antwoord was: 'Dat kan niet, Christenen geloven in een gekruisigde, volgens de Koran is hij niet gekruisigd, laat staan een zoon van God. Een gesprek heeft dus geen zin.' Einde discussie. Voor de goede orde moet vermeld worden dat dit een uitzondering was. Later omarmde de schoolleiding de visie van de vakgroep.

In 1986 formuleerde de vakgroep Katechese voor de ouderraad van het college de doelstelling als volgt: 'Het leveren van een bijdrage aan de identiteitsontwikkeling van de leerlingen met betrekking tot het levensbeschouwelijk aspect van de werkelijkheid zoals dit in onze cultuur heel in het bijzonder tot uitdrukking komt in de joods-christelijke tradities en zoals deze tot uitdrukking komt in niet-christelijke godsdiensten en niet-godsdienstige levens- en wereldbeschouwingen.' Van 'ondergeschiktheid' van niet-christelijke levensbeschouwingen aan het christendom was geen sprake meer.

1988 en 1989 zijn cruciale jaren. In 1987 was namelijk door het Nederlands episcopaat het Algemeen Onderwijsreglement voor het Katholiek Onderwijs vastgesteld, in datzelfde jaar door bisschop Gijsen stevig aangescherpt tot een Algemeen Onderwijsreglement voor het Katholiek Onderwijs in het bisdom Roermond, waarin de bisschoppen zich het recht voorhielden in te kunnen grijpen in de algemene ordening van het katholiek onderwijs en op de navolging daarvan toe te zien. Beide reglementen werden, zoals wij zagen, door het bestuur van de Onderwijsstichting Sint-Bernardinus in 1988 afgewezen: het bestuur wilde zijn onafhankelijkheid van het episcopaat behouden. In het betreffende rapport wordt een principiële onderscheid

gemaakt tussen schoolkatechese en kerkelijke katechese: 'Kerkelijke katechese is bij uitstek een initiërende, socialiserende katechese voor een bepaalde gemeenschap, gericht op de vorming tot volwaardig kerklid met het oog op participatie aan het kerkelijk leven. Aan het volgen van deze katechese gaat de beslissing vooraf lid van de kerk te willen worden.

De doelstelling van schoolkatechese is een heel andere, te weten het leveren van een bijdrage aan de identiteitsontwikkeling van de leerling m.b.t. de religieuze dimensie van de werkelijkheid, zoals deze in onze cultuur in het bijzonder tot uitdrukking komt in het christendom.

Het christelijk geloof wordt aan de leerling als "uitnodigend-relevant" voor hun leven aangeboden.⁴⁰

In 1989 verschijnt 'Een nieuw raamleerplan voor het godsdienstonderwijs op katholieke scholen voor voortgezet onderwijs', een uitgave van de NKSR, de Nederlandse Katholieke School Raad, waarin 'Levensbeschouwing' als de meest geëigende naam voor het vak geïntroduceerd wordt, verwijzende naar de optiek (naast bijvoorbeeld de historische, geografische, economische, taalkundige optiek), waarmee naar de werkelijkheid gekeken wordt. Dit raamleerplan kiest voor het model van de 'inter-levensbeschouwelijke communicatie', dat is het consequent doorgaan van de bemiddeling van de christelijke traditie in dienst van de persoonlijke ontwikkeling en maatschappelijke oriëntatie van de leerlingen *binnen* het panorama van andere religieuze tradities en geestelijke stromingen.

In datzelfde jaar verschijnt het 'deelschoolwerkplan katechese' van het Bernardinuscollege. Daarin wordt als algemeen doel van onderwijs het volgende gesteld: 'het leveren van een bijdrage aan de identiteitsontwikkeling van leerlingen', voor een katholieke school nader gepreciseerd: 'de school dient een systematische bijdrage te

leveren aan de vorming van leerlingen tot vrije, rechtvaardige en solidaire mensen, die in kritisch bewustzijn t.o.v. zichzelf en anderen, hun plaats in de maatschappij kunnen bepalen'. Het deelschoolwerkplan formuleert als doelstelling van de catechese dezelfde, zoals die in 1986 al besproken was met de ouderraad van het college. Als consequentie van deze discussie werd vanaf 1990 de methode 'Standpunt' ingevoerd, die deze interlevensbeschouwelijke dialoog als inhoudelijk en didactisch uitgangspunt gekozen had. Uiteindelijk werd in 1997 formeel de naam van het vak veranderd in 'Levensbeschouwing'.

De status van 'vak-onder-de-streep' (een vak dat minder belangrijk geacht werd en niet meetelde voor het eindexamen) werd definitief verlaten in 2007, toen Levensbeschouwing deel ging uitmaken van het zogenaamde 'combinatiecijfer'⁴¹ en het onderdeel werd van de slaag-zakregeling van het eindexamen.

Deze ontwikkelingen resulteerden in de volgende doelstellingen:

De leerlingen kunnen aangeven dat zij op levensbeschouwelijke wijze met (aspecten) van de werkelijkheid kunnen omgaan.

De leerlingen kunnen aantonen dat zij beschikken over kennis en vaardigheid met het oog op levensbeschouwelijke en ethische communicatie met andere mensen en stromingen, waarin een redelijk respect doorklinkt voor de overtuiging van de ander.

De leerlingen kunnen aanwijzen, op welke manier diverse levensbeschouwelijke groeperingen, visies en instituties van invloed zijn op het maatschappelijk leven, zoals dat o.a. in de verschillende schoolvakken bestudeerd wordt.

De leerlingen kunnen de inhoud van de belangrijkste godsdienstige en niet-godsdienstige levensbeschouwelijke stromingen weergeven.

De leerlingen kunnen de belangrijkste ge-

loofsinhouden van de christelijke traditie onder woorden brengen en kritisch beoordelen tegen de achtergrond van het evangelisch sleutelbegrip "Rijk Gods".

De leerlingen kunnen hun eigen levensbeschouwing onder woorden brengen en correleren aan het geloofsgoed van de christelijke tradities.

Inter-levensbeschouwelijke dialoog, die uit is op begrijpen van de ander en van zichzelf, op begrijpen van levensbeschouwelijke processen in de maatschappij en op aandacht voor het 'bonum commune', het gemeenschappelijk goed in onze samenleving. Het 'klearstomen' van de 'fiere, katholieke jongeman' kon in de archieven bijgezet worden. De katholiciteit had in het vak Levensbeschouwing een eigentijdse vertaling gekregen, zoals eigenlijk altijd al het geval was geweest.

In 2010 bracht de hulpbisschop van Roermond, Everard de Jong, een werkbezoek aan de school. Er vonden gesprekken plaats over het onderwijs, de katholiciteit en het vak levensbeschouwing (bisschop De Jong zag het liever aangeduid als Godsdienst/Levensbeschouwing). Ook bezocht hij enkele klassen en nam in de les van Paul Krill, docent levensbeschouwing, deel aan een intensieve en prettige discussie met 5 gymnasium over 'Intelligent design'.

En toen gebeurde het. Van hoog uit de lucht maakte een van de stadsduiven, waar Heerlen zo rijk aan is, een duikvlucht richting de ramen van de gymnasiumhal, vlak bij het lokaal waar de discussie plaatsvond. De duif knalde vol door het glas heen en viel dood neer in de hal.

Commentaar na afloop: 'Komt de bisschop les geven, vliegt de Heilige Geest zich te pletter tegen Bernardinus!'

In datzelfde decennium ontwikkelde het Bernardinuscollege een, wat later genoemd zou worden, 'Bernardijnse opvoedkunde',⁴² waarin geen sprake was van een exclusieve Bernardijnse pedagogie, maar die een neerslag vormde van het bewustwordingsproces van de school ten aanzien van haar opvoedende taak. Kernbegrippen waren de opvoeding tot zelfontplooiing, dienstbaarheid en rentmeesterschap. De levensbeschouwelijke basis van deze 'pedagogie van de hoop' vormde de 'sterke Franciscaanse traditie' van de school. Het begrip 'katholiek' werd in deze discussie zelden gebruikt. Als de term al naar voren kwam, dan was dat altijd in verwijzing naar de inhoud van de evangelische boodschap. De grote kracht van deze discussie was, dat deze zich verplaatste van een discussie over kerkgebonden zaken naar een discussie over de vraag, wat de levensbeschouwelijke traditie waarin de school stond, voor betekenis had voor de opvoedkundige uitgangspunten en het onderwijsorganisatorische beleid.

In het schoolwerkplan, dat voor het eerst in die vorm in 1995 verschijnt, worden de doelstellingen en de identiteit van de school uitvoerig (en hier en daar met 'snorkende' begrippen als 'onderwijs als cultuurkritische activiteit' en 'een op drift geraakte West-Europese samenleving') beschreven.

De hiernavolgende jaren zou de beschrijving van de identiteit en van het onderwijs- en vormingsconcept vrijwel ongewijzigd blijven. Het Bernardinuscollege bleef een school op katholieke grondslag. Van oudsher was de school een open ontmoetingsplaats voor leerlingen van allerlei gezindten. Het 'Bernardijns onderwijs' werd gedefinieerd als onderwijs dat de hele mens betrof, in al zijn facetten, en dat zich uitdrukkelijk zou blijven richten op de humanisering van mens en samenleving. Dit onderwijs werd uitdrukkelijk beschouwd als geworteld in de Franciscaanse traditie.

De nadruk werd gelegd op:

- beleving van de wereld als schepping, als gave:
- rentmeesterschap: verantwoordelijkheid voelen voor de wereld om ons heen.
- getuigenis van de hoop op een betere wereld: actief meewerken aan de opbouw van een betere wereld van gerechtigheid, solidariteit en zorg
- humanisering: humane omgangsvormen die gebaseerd zijn op respect voor elkaar
- spiritualiteit: waarden als vrijheid en verantwoordelijkheid, gerechtigheid en solidariteit.

De Bernardijnse vorming en het Bernardijnse onderwijs dat zich liet inspireren door het leven van Franciscus van Assisi wees naast bovengenoemde waarden eveneens op plichtsbef, broederschap en zusterschap, zelfstandigheid, vredelievendheid, toewijding, trouw, vitaliteit en originaliteit, onbaatzuchtigheid, verbeeldingskracht, levensvreugde en feestelijkheid. Het college wilde een veilige, humane school zijn, waar leerlingen met een gerust hart naar toe konden gaan, waar zonder angst geleefd en geleerd kon worden, waar docenten in vertrouwen genomen konden worden zonder dat dit vertrouwen geschonden zou worden, waar hulp gevraagd kon worden én gegeven werd. Pesten, schelden, onbeschaafd en respectloos ge-

drag, onzorgvuldig omgaan met de eigendommen van anderen zijn in strijd met bovenstaande uitgangspunten. Dit gedrag werd als 'volstrekt onacceptabel' gekwalificeerd.

Het onderwijs- en vormingsconcept bouwde hierop voort. Het onderwijs aan het Bernardinuscollege gaf aan de intellectuele vorming hoge prioriteit. Het vormingsaspect houdt ook culturele, maatschappelijke, relationele, levensbeschouwelijke en lichamelijke vorming in. Bernardijns onderwijs, zo stelde het college, streeft zowel naar een zo groot mogelijk percentage geslaagden als naar een zo groot mogelijke groep kandidaten, zodat zoveel mogelijk leerlingen een kans krijgen op een zo hoog mogelijk niveau. Het onderwijs diende afgestemd te worden op de wensen van de samenleving, hetgeen onder andere inhield opvoeding tot respect en verdraagzaamheid in een multiculturele samenleving. Naast een leerschool wilde het college ook een 'leefschool' zijn, waarbij sprake moest zijn van planmatige begeleiding van de leerling, bevorderen van een gezond leefklimaat, zorg voor een rechtvaardige taakverdeling binnen het personeel, aandacht voor momenten die 'gevierd' of 'herdacht' moesten worden en bevorderen van inspraak en medezeggenschap.

Franciscus-reliëf Bernardinuscollege.
Foto: K. Linders

SVO|PL ... 'op Franciscaanse grondslag'

De Stichting Voortgezet Onderwijs Parkstad Limburg, rechtsopvolger van de Onderwijsstichting Sint-Bernardinus, formuleerde haar missie als volgt: 'De Stichting Voortgezet Onderwijs Parkstad Limburg zal voor alle jonge mensen binnen de regio Parkstad Limburg een volledig onderwijsaanbod voor het voortgezet onderwijs realiseren en in stand houden. De scholen van de Stichting Voortgezet Onderwijs Parkstad Limburg creëren leeromgevingen waarin de leerling in toenemende mate zelf zijn leerproces vorm geeft. Op deze manier beogen onze scholen dat de leerling zichzelf toerust op een zinvol functioneren in de maatschappij. In de wijze waarop wij werken laten wij ons mede inspireren door het Franciscaanse gedachtegoed. ... *De oorsprong van het voortgezet onderwijs in onze regio ligt bij de Paters Franciscanen. Hun gedachtegoed was bepalend voor de Onderwijsstichting Sint-Bernardinus. SVO|PL hecht sterk aan dit gedachtegoed, maar wil er een eigen, hedendaagse en humane invulling aan geven.* (Cursivering K.L.) De kernwaarden als geformuleerd in de strategienota blijven leidend voor de scholen van onze Stichting.'⁴³

Deze kernwaarden zijn de volgende:

- 'ontwikkeling van heel de mens
- continue verbetering en ontplooiing
- dienstbaarheid en zorgzaamheid
- openstaan voor het andere

- respect voor verscheidenheid
- solidariteit, zowel materieel als immaterieel
- gelijkwaardigheid
- betrokkenheid
- bewust zijn van eigen verantwoordelijkheid en besef van het effect van eigen handelen op anderen
- fysieke en geestelijke veiligheid
- zelfredzaamheid, respect en eigenwaarde
- integriteit en betrouwbaarheid'.⁴⁴

Het Franciscaanse gedachtegoed, waarvan in de missie sprake is, riep toch vragen op, met name wat de inhoud betreft: wat behelst dat gedachtegoed eigenlijk? Waarom zou het nu nog relevant zijn? Ook het College van Bestuur van de SVO|PL heeft zich deze vraag gesteld en naar goed vaderlands gebruik een werkgroep gevraagd zich met deze vraag naar het Franciscaans gedachtegoed bezig te houden. In juni 2011 presenteerde deze werkgroep het rapport 'De identiteit van de scholen van de Stichting Voortgezet Onderwijs Parkstad Limburg', waarin een aantal aanbevelingen werden gedaan om aan dat Franciscaanse gedachtegoed eigentijds gestalte te geven. De uitwerking van deze aanbevelingen ligt in de toekomst verborgen.

*Aan de achterzijde van het college staat het beeld Golgotha.
Joost van den Toorn, 2003. Foto: K. Linders*

Besluit

Vanaf 2009 werd, zo hebben we gezien, de missie van de school als volgt geformuleerd:

'Het vormen van jonge mensen op intellectueel, cultureel en maatschappelijk gebied en hen voorbereiden op de toekomst door hen uit te dagen met gedegen, motiverend en inspirerend onderwijs dat voortkomt uit een rijke, op Franciscaanse grondslag gebaseerde onderwijs- en vormingstraditie.'

Meer en meer richtte de discussie over de missie zich op de grondslag van de eigen traditie, het eigen verhaal van de school. De katholieke kerk was geen richtsnoer meer, wel een partner in het gesprek, zoals er zoveel zijn.

De 'Franciscaanse grondslag' nam de plaats in van de 'katholiciteit'. Over de inhoudelijkheid van die grondslag gaat de discussie verder. Maar dat is een verhaal, dat elders verteld en beschreven dient worden.

* Drs. Koos Linders, theoloog, was docent levensbeschouwing en afdelingsleider onderbouw van het Bernardinuscollege en is eindredacteur van dit blad.

Noten:

1. Cunibertus Sloots, 1913-1938 *Vijf en twintig jaar Sint Bernardinus*. [Heerlen, 1938], 96
2. ..."quae sit a catholica fide et ab Ecclesiae potestate seiuncta"... Denzinger 1744-1748.
3. Mandement geciteerd uit: A. van Wijnbergen, 'De Katholieken en het lager onderwijs', in: *Katholiek Nederland 1813-1913*, dl. 1. [Nijmegen 1913], 239v
4. P. Nissen, 'Kerk in Limburg. Na de vanzelfsprekendheid', in: *En Toch*, juni 2010, 28.
5. Nederlandse Katholieke Schoolraad, *De levensbeschouwelijke identiteit van het katholiek voortgezet onderwijs*. [Den Haag 1989], 11-16.
6. Voor een uitgebreide beschrijving van de ontstaansgeschiedenis van het college, zie: Koos Linders, 'Aliis proficere. De betekenis van het franciscanerklooster aan de Akerstraat in Heerlen', in: K. Linders en B. van Melick (red.), *De paters van de Akerstraat. Aliis proficere*. [Heerlen, 1998], 9-62, m.n. 19vv.
7. Sloots o.c., 23
8. Rijksarchief Utrecht(RU), Archief Franciscanen Nederland (AFN), 408, inv.nr. 3108.
9. Brief van vicaris-generaal Dr. P. Mannens, ongedateerd. AFN, inv.nr. 3108
10. Sloots o.c., 15.
11. Sloots o.c., 45v en 96.
12. Brief van pater Valentinus van der Stok d.d. 3 december 1910, AFN, inv.nr. 3103.
13. J. Colsen, *Poels*. [Roermond - Maaseik 1955], 486vv. Minder hagiografisch wordt dit aspect beschreven in: L. Kreukels, *Mijnarbeid: volgzzaamheid en strijdbaarheid. Geschiedenis van de arbeidsverhoudingen in de Nederlandse steenkolenmijnen, 1900-1940*. [Assen/ Maastricht, 1986], 246vv.
14. *Limburg stemt Rooms!* Uitgave van den R.K. Kiezersbond voor Limburg. [z.p., 13 juni 1925], 1. Vgl. Linders 1998, 34-37.
15. Feestrede van pater Renatus Ritzen ter gelegenheid van het 40-jarig bestaan van de afdeling Echt van de R.K.O.B. op 14 mei 1937. Regionaal Historisch Centrum Limburg (RHCL), Archief Pater Doctor Renatus Ritzen, Archiefnummer EAN_19 (ARR), inv.nr. 31.
16. Verkiezingstoespraak te Bleijerheide-Kerkrade, 29 juni 1922, in: RHCL, ARR, inv. nr. 24.
17. Sloots o.c., 97
18. *Binden en Bouwen (BenB)* 10(1946-1947)3, 42-43.
19. *BenB* 11 (1947-1948), 4, 72-73.
20. *BenB* 14 (1950-1951) 3, 19.
21. *BenB* 15 1951-1952) 3, 18.
22. *BenB* 17 (1953-1954) 3, 20.
23. *BenB* 27 (1963-1964), 166.
24. *BenB* 35 (1971-1972) 7.
25. *BenB* 40 (1976-1977) 25.
26. *BenB* 45(1981-1982), 18.
27. *BenB* 47 (1983-1984), 38-42.
28. W.Goddijn e.a., *Tot vrijheid geroepen. Katholieken in Nederland: 1946-2000*. [Baarn, 1999], 34.
29. *Katholiek Archief*, 8e jaargang No. 22 en 23, 29 mei en 5 juni 1953, kol. 458.
30. *Katholiek Archief*, 9e jaargang No. 25, 18 juni 1954, kol. 497.
31. Herman J. Selderhuis (red.), *Handboek Nederlandse Kerkgeschiedenis*. [Kampen, 2006], 824.
32. T. Simons, 'Octavius Wismans', in: *Variante* [1971], 19.
33. Vgl. Koos Linders, 'Binden en Bouwen', een schoolblad in oorlogstijd, in: *LvH* 61[2011], 3, 107-114, 107v.
34. Sloots o.c., 113.
35. 'De academie smaakt het genoeg haar zustervereniging uit de Gasthuisstraat (het Claracollege, K.L.) te ontmoeten in de cantine, om aldaar het probleem 'Wat is cultuur?' uit te vechten. Het is een bijeenkomst die bij de hokjesgeestanhangers schuimige lippen pleegt te veroorzaken. De mannelijke debatteurs zien tot hun grote schrik en ontzetting de menigte uit bovengenoemd instituut schrikbarend toenemen, terwijl hun aantal tot een minimum beperkt blijft met het oog op de composities. Maar, ... "Non quantitas, sed qualitas!" Met een zeker superioriteitsgevoel verslindt men sigaretten, windt zich op, tracht het "zachtste en aanminnigste gedeelte des Mensdoms" (plagiaat Rhijnvis Feith) van hun dwaling te overtuigen, argumenteert en gaat ondanks alles, enigszins de kist in, zodat de gasten de heren met een kopje koffie moeten bijbrengen. (Toch wel lief, niet?) De avond slaagde uitstekend en er werd zelfs niet gehuild, gekrabd of gebeten om aan argumentaties kracht bij te zetten.' *BenB*, 12(1948-1949)1, 17).
36. De schoolgids 1969-1970 vermeldt als naam van de school: St.-Bernardinuscollege. De schoolgids 1970-1971 spreekt men van: Bernardinuscollege. Wie hier een beeldenstorm vermoedt, heeft het mis. Het 'St.' was in alle stilte afgevoerd. In 1963 schrijft pater A. Fick ofm in *Neerlandia Seraphica*, het orgaan van de Franciscaanse provincie Nederland, een artikel over de viering van het 50-jarig bestaan onder de titel: 'Heerlen - 50 jaar Sint-Bernardinuscollege' en hij begint als volgt: 'De naam Bernardinuscollege (al dan niet met Sint- ervoor!) klinkt velen in onze alma provincia nog niet vertrouwd in de oren. Het is en blijft de (R.K.) H.B.S. van Heerlen, ...' (*Neerlandia Seraphica* 33 [1963] 13, 513). De waarheid was dat er al jaren gesproken werd over 'Bernardinus' of 'Bernardinuscollege', zonder het 'Sint' ervoor. De officiële naamgeving was aan het dagelijkse taalgebruik aangepast.
37. Koos Linders, 'Bij ontstentenis van een gedenkboek. 75 jaar gymnasium van het Bernardinuscollege 1930-2005', in: *Dubbelzout, personeelsblad van het Bernardinuscollege*, 11 [2006] 48, 28-52.
38. Eind jaren '70 organiseerde het schoolpastoraat voor het personeel op zondag eucharistievieringen in de personeelskamer met aansluitend een brunch. Tijdens de brunch zou een bepaald thema besproken worden. In totaal zijn er drie bijeenkomsten geweest. Het commentaar was: 'Dit soort bijeenkomsten hebben een te grote patronaatsgeur. Dit is te ouderwets voor woorden. Stoppen daarmee!'
39. Onderwijsstichting Sint-Bernardinus (OSB), *De onderwijsstichting Sint-Bernardinus en de ontwikkelingen binnen het katholiek onderwijsveld, plaatsbepaling*. [Heerlen, 1988].
40. OSB o.c., 21.
41. In de Vernieuwde Tweede Fase is het combinatiecijfer is het rekenkundig gemiddelde van de 'kleine vakken/onderdelen' die met een cijfer op de cijferlijst staan. Verplichte onderdelen van dit combinatiecijfer zijn: Algemene Natuurwetenschappen, Maatschappijleer en het profielwerkstuk. Een school kan er voor kiezen om Levensbeschouwing in het combinatiecijfer op te nemen. Het combinatiecijfer telt even zwaar mee als de cijfers voor de overige examenvakken
42. Martin Sijstermans, *Bernardijnse opvoedkunde, Bernardinuskrant 1982* [Heerlen, 1982].
43. <http://www.svo.pl.nl/missie>. Geraadpleegd 23 mei 2013.
44. Bestuur OSB, *Strategienota OSB 2005-2010*. [Heerlen, 2005], 12.

Vooraanzicht van het Slotgebouw na de grote vooroorlogse restauratie.

KASTEEL HOENSBROEK IN DE JONGSTE TIJD

Door Piet Mertens*

Kasteel Hoensbroek is gebouwd in vijf bouwfases van omstreeks 1375 tot omstreeks 1725.¹ Terwijl de meeste kastelen in Zuid-Limburg bestaan uit een Herenhuis of Slotgebouw met een Voorburch of Kasteelhoeve, kent Kasteel Hoensbroek (evenals Kasteel Neubourg te Gulpen) een Slotgebouw met twee Voorburchten die door een drievoudige omgrachting van elkaar zijn gescheiden. Dit heeft geresulteerd in een imposant complex, waarvan de hoofdropzet wordt bepaald door de grootscheepse bouwcampagne in de zeventiende eeuw. De zware donjon uit omstreeks 1425 en de vernieuwde vleugel uit omstreeks 1725 verrijken dit totaalbeeld. Na het vertrek van de adellijke bewoners tijdens de Franse Revolutie werden tot 1843 slechts beperkte werkzaamheden uitgevoerd, waarna een lange periode volgde van voortschrijdend verval.

Algemeen

Van 1929 tot 1943 - met een uitloop tot 1959 - vond een ingrijpende en omvangrijke restauratie plaats onder de bezielende leiding van pastoor Jan Lucas Röselaers (1857-1949) die daartoe de vereniging (vanaf 1983 stichting) Ave Rex Christe (ARC) had opgericht. Op basis van plannen van G. de Hoog Hz (1864-1947), onderdirecteur van het Rijksbureau voor de Monumentenzorg, en architect N. Ramakers (1879-1954) uit Sittard werd het totale complex met omgeving gerestaureerd en gereconstrueerd overeenkomstig de verschijningsvorm die in de zeventiende en achttiende eeuw was ontstaan. Alleen de vleugel met de Grote Remijs van de Tweede Voorburcht en de Taveerne van de Eerste Voorburcht zijn niet gereconstrueerd, maar vernieuwd in een historiserende stijl die goed past bij de tijdgeest van de vooroorlogse crisisjaren. Samenvattend: een zeer zorgvuldige restauratie conform de opvattingen van toen.

Wel moet worden gesteld dat, mede door de vele reconstructies, zeer veel van de oorspronkelijke afwerkingslagen in de interieurs vrijwel zonder enige documentatie is verloren gegaan. Dit is begrijpelijk, omdat kennis en inzicht met betrekking tot kleurige afwerking van historische interieurs toen vrijwel geheel ontbraken.² Dat maakt het extra moeilijk om thans op basis van de informatie van het gebouw zelf tot een historisch verantwoorde reconstructie te komen van de oorspronkelijke inrichting en afwerking.

Aan het kasteel met zijn bewoners en zijn geschiedenis zijn inmiddels talrijke publicaties gewijd. Daarom zal deze bijdrage vooral ingaan op de architectonische interventies in de jongste tijd. Vrijwel het gehele complex is in 1947 verhuurd aan de Staatsmijnen in Limburg, vervolgens vanaf 1968 aan de gemeente Hoensbroek en vanaf 1982 aan de gemeente Heerlen. In goed overleg met deze huurders, alsmede de directie van het kasteel, zijn vrijwel continu omvangrijke werkzaamheden uitgevoerd met betrekking tot instandhouding en verbetering van het complex. Bovendien vond er

Aanzicht Slotgebouw in 2013 met aangepaste vensters rechts en toegevoegde luiken links. Foto: Henri Peters, Hoensbroek

van 1986 tot 1989 een grote restauratie plaats onder leiding van Architectengroep Mertens.³ Naast de vernieuwing van de leien daken werd toen op beperkte schaal het Slotgebouw aangepast aan de museale functie, terwijl in de Economiegebouwen voorzieningen werden getroffen voor sociaal-culturele activiteiten. Dat kon tevens leiden tot een aantal architectonische verfijningen.

Exterieur Slotgebouw

Aan de vensters van de zeventiende-eeuwse vleugel ontbraken de luiken die karakteristiek zijn voor deze architectuur. Deze nieuwe luiken verlevendigen thans de verschijningsvorm van het Slotgebouw en accentueren tevens het verschil tussen de gesloten architectuur van de zeventiende eeuw en het opener karakter van de achttiende eeuw. Bovendien zorgen ze voor extra isolatie en een betere daglichttoetreding in het interieur.

De arcade op de binnenplaats van het Slotgebouw was tijdens de grote vooroorlogse restauratie herbouwd, waarbij de Toscaanse kolommen zijn

gehandhaafd. Bij een grondige inspectie bleek het draagvermogen van twee hardstenen zuilen vanwege ernstige scheurvorming niet meer betrouwbaar; daarom zijn deze vervangen door twee nieuwe. De oude zuilen markeren thans de hoofdingang van de achttiende-eeuwse vleugel. In de linkerhoek van het Slotplein naast de toegang was tijdens de vooroorlogse restauratie een ingang met buitentrap gemaakt naar de kelders van de zeventiende-eeuwse vleugel. Deze is vervangen door een hogergeplaatste entree met een hellingbaan. Door deze onopvallende ingreep zijn de meeste vertrekken van de linkervleugel nu toegankelijk voor mensen die slecht ter been zijn.

De meest opvallende wijziging van het exterieur betreft de vensters van de rechtere vleugel uit omstreeks 1725. In alle gevels waren kruisvensters met glas-in-lood van relatief grote omvang. Deze grote vensters vergden continu veel en kostbaar onderhoud. Nader onderzoek leidde tot de conclusie dat deze een negentiende-eeuws karakter hadden en niet goed pasten bij het achttiende-eeuwse totaalbeeld. Wellicht wijst een rekening in het archief met een hoge kostenpost voor het inzetten van *glaasen* in 1843 op de vernieuwing van deze vensters.⁴ In de aansluitende rechter fronttoren uit omstreeks 1550, waarvan de vensters tegelijk met de bouw van de rechtere vleugel uit omstreeks 1725 waren vernieuwd, bevinden zich vensters die waarschijnlijk wel de oorspronkelijke indeling met glasroeden hebben behouden. Daarom is het glas-in-lood vervangen door vensters met glasroeden conform deze aansluitende ingangstoren.

Interieur linkervleugel Slotgebouw

In het interieur van de linkervleugel is in het vertrek links van de ingang - *de bottelrye* - een invalidenlift ingebouwd in aansluiting op de hertoe aangepaste buitentoeegang. In dit vertrek bevond zich een verouderde toiletgroep zonder enige cultuurhistorische waarde.

Zoals hiervoor reeds werd vermeld zijn bij de grote vooroorlogse restauratie vrijwel alle (bouwsporen van) kleurige afwerkingslagen verloren gegaan. In alle ruimtes overheerste daardoor een witte kleur in combinatie met houtwerk dat van een donkere roodbruine vernis was voorzien. Vooruitlopend op nader bouwhistorisch onderzoek zijn incidenteel enkele kleurschakeringen aangebracht. De vensters zijn wit geleverd ter-

Slotgebouw met aangepaste toegang voor minder-validen. Foto: Henri Peters, Hoensbroek

wijl in het monumentale noordoostelijk hoekvertrek - *het groot salet* - het reliëf van het grote alliantiewapen op de schoorsteenboezem lichtgrijs is geaccentueerd.

Voor de toegang tot de grote hoektoren ligt links verborgen achter een muurkast een trap die toegang geeft tot de zogenaamde geheime kamer - *de verbörgenis* - , waar volgens een apocrief verhaal bisschop Philip Damiaan van Hoensbroeck (1724-1793) zich tijdens de Franse Revolutie zou hebben schuilgehouden. Het donker geschilderde plafond verwijst nu naar het vermoedelijk oorspronkelijke donkerhouten plafond. Op de eerste verdieping zijn bij gelegenheid van het zeventigjarig bestaan van ARC in 1997 *de kamer van het klein salet* en *de torenkamer* heringericht, waarbij de zoldering van de kamer van het klein salet een donkere kleur kreeg conform de geheime kamer. In de torenkamer was in verband met de herbouw van de ingestorte zuidwestgevel in 1900 een betonskelet aangebracht ten koste van de historische waarde van dit vertrek. Mede om die reden is hier een vernieuwde kleurstelling toegepast.

Op de grote zolder van de linkervleugel was het metselwerk van de borstweringen en de monumentale schoorstenen na de Tweede Wereldoorlog wit geschilderd. Om het oorspronkelijke beeld te benaderen zijn de borstweringen donker geverfd, terwijl de ruimte ter plaatse van de dakschoot met veel storende leidingen van een donkere beplating is voorzien.

Om een museaal circuit te realiseren zijn de drie kelders onder de linkervleugel door twee doorgangen verbonden conform de reeds aanwezige doorgang naar de kelder onder de hoektoren.

Interieur rechtervleugel Slotgebouw

In de rechtervleugel is het beeld van de adellijke wooncultuur in de achttiende eeuw versterkt. Dat was gemakkelijker, omdat over de inrichting uit die periode relatief meer bekend is. Vooralsnog mag worden aangenomen dat het om vrij sobere interieurs ging. De adellijke familie woonde er slechts incidenteel, omdat zij als regel op Schloss Haag verbleef.

In het hoofdvertrek op de begane grond - *de sael* - is het reliëf van het stucwerk op de schouw en van de monumentale kooflijsten langs het plafond lichtgrijs geaccentueerd. In aansluiting op de historische situatie is binnen de ovale lijst op de schouw na restauratie een geschilderd portret geplaatst van Anna Catharina Sophia Rijksgravin von Schönborn (1702-1760), dat geschonken werd door Felicitas Gravin en Markiezin von und zu Hoensbroeck (1912-2000). Bij een latere somptueuze herinrichting is binnen het ovaal op de schouw een replica geplaatst die strookt met de afmetingen van deze lijst. Het kleinere origineel kreeg toen met een passende lijst een plaats naast de schouw. Tussen de vensters werd een negentiende-eeuwse spiegel met trumeau geplaatst die goed past in dit interieur, alsmede een replica aan de overzijde. Een aansluitende antichambre werd na restauratie verrijkt met een spiegel die afkomstig is uit een porseleinkabinet van het in de Tweede Wereldoorlog verwoeste Herenhuis van Schloss Haag in Duitsland (eveneens een schenking van Gravin Felicitas).

Op de begane grond van de rechter fronttoren en het aangrenzend kabi-

net zijn de authentieke achttiende-eeuwse plafonds met illusionistische schilderijen, alsmede de schilderijen in de neggen van de vensters gerestaureerd. De kleurstelling met de indeling van de wanden is hierop afgestemd. De *Groene Kamer* met de aansluitende antichambres op de eerste verdieping kreeg een uitmonstering in groene tinten, zoals toen op meer kastelen gebruikelijk was. Op de schouwen werden eenvoudige profiellijsten aangebracht met spiegels. Inmiddels is deze *Groene Kamer* opnieuw ingericht in een sfeer die waarschijnlijk veel overdadiger is dan in de oorspronkelijke opzet.

In de antichambre naast de ingangstoren hangen na een zeer ingrijpende restauratie twee geschilderde portretten met originele omlijstingen van Friedrich Wilhelm I, Koning van Pruisen, en zijn zoon, Friedrich II van Pruisen, naar Antoine Pesne (1683-1757). Deze portretten werden geschonken door Walter, Rijksgraaf von und zu Hoensbroeck (1944-2002).

In de Slotkapel die dateert uit omstreeks 1725, is het reliëf van het stucwerk licht geaccentueerd. In de kelders van de rechtervleugel, alsmede onder de arcade en de Slotkapel, zijn toiletten en andere faciliteiten gemaakt ten behoeve van bezoekers.

Voorburchten en pleinen

In de beide voorburchten zijn diverse voorzieningen getroffen, zoals vernieuwde keukens, toiletten, trappen en een lift. De vensters van de zuidoost-vleugel van de Economiegebouwen zijn voorzien van een indeling met glasroeden in plaats van glas-in-lood conform het zeventiende-eeuwse karakter van deze vleugel. Ten behoeve van een betere daglichttoetreding in de Grote Remijs zijn drie van de vijf poorten vervangen door glaspuien. Ook in de Kleine Remijs en de Foyer zijn enkele dichte poortjes door glas vervangen, terwijl aan de zijde van de Grote Gaard drie bescheiden lichtopeningen zijn gemaakt.

Omwille van een betere beloopbaarheid zijn de pleinen van de beide voorburchten rondom van bakstenen stoepen voorzien. Op het eerste plein is tevens diagonaalsgewijs een looppad aangelegd. Op basis van een aanduiding op de kaart van Tranchot und Von Müffling van 1803 tot 1820 zijn langs de grachten boompjes geplant.

Antichambre in het Slotgebouw met vernieuwde uitmonstering en twee gerestaureerde portretten van Schloss Haag. Foto: Henri Peters, Hoensbroeck

Wapen van Ave Rex Christe in de open nis van het gereconstrueerde Poortgebouw. Foto: Henri Peters, Hoensbroek

Als hommage aan Pastoor Röselaers en zijn kompanen van het eerste uur is op 8 november 1990 het wapen van Ave Rex Christe aangebracht in een lege nis boven de poort van het Poortgebouw. Dit bouwdeel met de in 1820 verdwenen toren is tijdens de grote vooroorlogse restauratie zorgvuldig gereconstrueerd en is aldus exemplarisch voor deze spectaculaire bouwcampagne.

Toekomst

De geschiedenis van een monument staat niet stil en vraagt een visie op de toekomst. Het omvangrijke monumentale complex heeft

veel potenties met kansrijke ontwikkelingen, waarbij diverse actoren een rol kunnen vervullen. Het spreekt vanzelf dat respect voor de cultuurhistorische waarden hierbij een grondvoorwaarde en een inspiratiebron moe-

ten zijn. In het verleden is reeds bouwhistorisch onderzoek verricht naar de historische ontwikkelingsgang van het kasteel⁵ en de inrichting met aankleding van de zeventiende-eeuwse vleugel van het Slotgebouw,⁶ alsmede naar de aanleg van de Grote en de Kleine Gaard.⁷

Dit onderzoek was per definitie beperkt van opzet en fragmentarisch. Daarom is aanvullend bouwhistorisch en cultuurhistorisch onderzoek nodig naar de inrichting van het gehele Slotgebouw en de terreinaanleg rondom het kasteel. Uiteraard geldt dit vooral voor die plaatsen waar op dat moment herinrichting en aanpassing is voorzien. Hierbij kan sinds 2008 geput worden uit het rijke archief dat ook digitaal toegankelijk is.⁸ Ook kan onderzoek van vergelijkbare kastelen in de Euregio Maas-Rijn tot nieuwe inzichten leiden. De resultaten van dit onderzoek moeten de basis en inspiratiebron, maar tevens het toetsingscriterium vormen voor alle betrokkenen. De eindverantwoordelijkheid berust conform de statuten bij de Stichting Ave Rex Christe als onafhankelijke eigenares van het kasteel.

In concreto

Ondanks zijn ligging in de voormalige oostelijke mijnstreek met haar stedenbouwkundige wildgroei heeft de omgeving van het kasteel haar landelijk agrarisch karakter in hoofdopzet bewaard, maar vereist en detail verster-

Aanzicht Grote Remijs met drie glaspuien. Foto: Henri Peters, Hoensbroek

Aanzicht Kleine Remijs en Foyer met extra daglichttoetreding onder en aangepaste vensters boven. Foto: Henri Peters, Hoensbroek

king en aanpassing. Dat geldt vooral voor de directe omgeving. Daarbij is verbetering van de geometrische groenstructuur van de weilanden een eerste prioriteit. Herstel van de Molenbeek - eventueel als droge bedding boven het overkluisde riool - en van het Kerkpad tot aan de Kasteel Hoensbroeklaan is hierbij een historisch bepalend uitgangspunt. Dat geldt eveneens voor een herstel van de drassige bodemstructuur van de weilanden met beken en sloten. Ook de Grote en de Kleine Gaard, alsmede het terrein tussen de buitengracht en de noordoostvleugel van de Economiegebouwen, verdienen een zorgvuldige herinrichting.

Binnen deze verbeterde hoofdstructuur kunnen toegang en parkeerfaciliteiten als ondergeschikte elementen goed worden ingepast. Een hersteld Kerkpad biedt de mogelijkheid vanuit het centrum van Hoensbroek door de weilanden naar het kasteel te wandelen.

Een bezoekerscentrum in de voormalige boerderijwoning met een toegang nabij de eerste poort (die bij de vooroorlogse restauratie is dichtgezet) kan de bezoeker in de toekomst snel en doelgericht informeren over de vele activiteiten in het uitgestrekte kasteelcomplex en wellicht over andere monumenten in de omgeving. Afhankelijk van het economisch draagvlak blijft de optie open om in de grote schuur van de kasteelhoeve een goed geoutilleerde zaal in te richten.

De authentieke inrichting van de diverse ruimtes in het Slotgebouw blijft een continu punt van aandacht. In vervolg op het bouwhistorisch onderzoek uit 2005 kan nader onderzoek meer informatie verschaffen omtrent de authentieke inrichting en aankleding van de linkervleugel uit de zeventiende eeuw. Vooral de plaats van de keuken staat hierbij ter discussie. Hoogstwaarschijnlijk lag deze niet tegenover de hoofdentree, maar in de kelders onder en nabij de grote hoektoren. Een historisch verantwoorde inrichting van de keuken met aanpalende dienruimtes in de kelders zal een breder licht werpen op de bewoningsgeschiedenis van het kasteel. Juist het contrast tussen de representatieve ruimtes op de begane grond en de eerste verdieping enerzijds en de dienruimtes in de kelders anderzijds zal een meer genuanceerd beeld geven over het leven op een Limburgs kasteel.

Het noordoostelijk hoekvertrek - *het groot salet* - met zijn monumentale schouw en zijn rijk versierde toegang tot de linker ingangstoren - *de kamer in de cleynen toren* - zal zijn vermoedelijk oorspronkelijke allure terugkrijgen door de wanden te behangen met textiele wandbekleding of wandtapijten. Deze werden aan lussen opgehangen en konden voor deuren en vensters worden geschoven.⁹

Ook verdient het aanbeveling een of meer vertrekken met zeer beperkte cultuurhistorische kwaliteit door hedendaagse kunstenaars creatief te laten inrichten. Samenwerking met Glaspaleis SCHUNCK* kan hierbij leiden tot een verrassende confrontatie tussen verleden en toekomst.

* Piet Mertens (1932) was van omstreeks 1973 architect en daarna van 1989 tot 2008 adviseur van de Stichting Ave Rex Christe (ARC).

Luchtfoto van het kasteel in de jaren 1970. Foto: collectie Rijkshet

Noten:

1. A. Viersen, *Kasteel Hoensbroek; verantwoording reconstructietekeningen* (Hoensbroek, ARC, 2000).
2. W. Denslagen e.a., *Kleur op historische gebouwen* (Amersfoort, RDMZ, 1984).
3. P. Mertens e.a., *Kasteel Hoensbroek, verslag van de restauratie van 1986 tot 1989* (Hoensboek 1999).
4. R. van den Brand e.a., *Inventaris Kasteel Haag* (Geldern 2008), 380, de inventarisnummers 2557a en 2557b.
5. Vgl. noot 1.
6. Bureau voor Bouwhistorie en Architectuurgeschiedenis, *De 17de-eeuwse vleugel van kasteel Hoensbroek* (Hoensbroek, ARC, 2005).
7. Stichting tot behoud van particuliere Historische Buitenplaatsen, *Kasteel Hoensbroek* (Heerde 2001).
8. Vgl. noot 4.
9. Vgl. noot 6.

AANGESTIPT ...

Door Koos Linders

Oostenrijkse woningen in de Mijnstreek

Door Paul Borger (Hoensbroek 2013),
Aflering 1 van *Hoensbroekse Historie*,
44 blz. ISBN/EAN: 978-90-820188-0-6.
Prijs: € 7,50.

Dit is de eerste aflevering van het nieuwe tijdschrift *Hoensbroekse Historie*, waarin fragmenten uit het verleden en heden van Hoensbroek worden beschreven. Dit nieuwe tijdschrift is een initiatief van Paul Borger, Frans Boumans, Lieke Boumans-Willems en Jo Brassée, allen amateurhistorici en zeer betrokken bij de geschiedenis van Hoensbroek. Zij vormen ook de redactie.

Deze eerste aflevering is gewijd aan de Oostenrijkse woningen in de Mijnstreek. Veel kennis over deze huizen is vaak in de vergetelheid geraakt of wordt onjuist

weergegeven. Wanneer en waarom zijn deze woningen gebouwd, waar kwamen ze vandaan en hoe zijn ze hier gekomen? Wie bouwde ze? De bouw van de woningen is nauw verweven met de naoorlogse geschiedenis van de Mijnstreek: de woningnood en de hernieuwde vraag naar kolen.

Het magazine geeft inzicht in de geschiedenis van de Oostenrijkse woningen en een zeer gedetailleerd technisch overzicht van de constructie en de bouw met veel verduidelijkende tekeningen en tabellen, waarbij niet alleen de huizen in Hoensbroek, maar ook daarbuiten de volle aandacht krijgen.

Het tijdschrift heeft een uiterst fraaie vormgeving en tekst en beeld vullen elkaar goed aan. De redactie heeft met dit eerste nummer hoge verwachtingen geschapen voor de komende afleveringen.

Op de website www.hoensbroeksehistorie.nl treft men nadere informatie aan over dit nieuwe tijdschrift en heeft men de mogelijkheid zich in te schrijven op de nieuwsbrief. Het verschijnen van *Hoensbroekse Historie* is een felicitatie waard! (KL)

MIJN verleden.

Overpeinzingen van een mijnwerkerszoon
Door Wiel Hoekstra (Maastricht 2013), 148
blz. ISBN 978 90 8666 294 4. Prijs € 13,95.

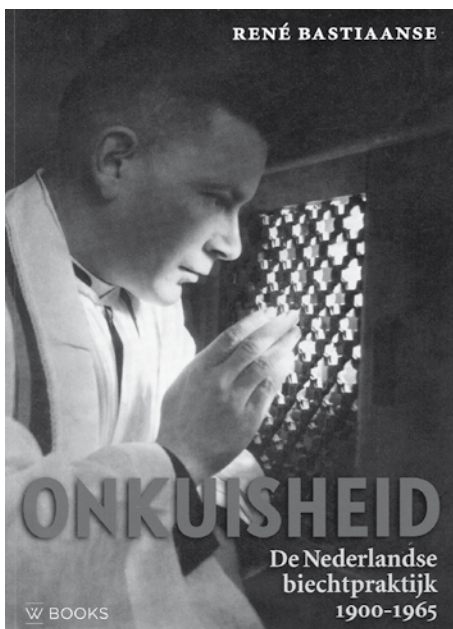
De auteur, die in 1939 in Heerlen werd geboren, groeide op in de mijnstreek. Middelbaar onderwijs genoot hij op het Bernardinuscollege in Heerlen. In 1956 ging hij in Utrecht scheikunde studeren. Van 1981 tot 2004 was hij hoogleraar microbiologie aan de Universiteit van Utrecht.

Hoekstra beschrijft in dit boek op heel persoonlijke wijze als mijnwerkerszoon, die een andere weg ging dan zijn vader, de ontwikkeling van de Mijnstreek. Hij schenkt veel aandacht aan de miskennis, maar ook aan de (geringe) erkenning van de mijnwerkers. Hoekstra is bijzonder kritisch over de rol van de Katholieke Kerk, die vaak samenwerkte met de mijndirecties en weinig aandacht had voor de maatschappelijke belangen van de mijnwerkers, bang als de kerk was voor het socialisme en het communisme. In die kriti-

sche kijk brengt hij nuances aan wanneer het gaat om de rol van dr. H. Poels en de betekenis van het werk van leden van kloosterordes. Paters Conventuelen en Franciscanen bijvoorbeeld krijgen gepaste lof toegezwaaid voor hun vormend werk in onderwijs en pastoraat. Een uitzondering evenwel maakt hij voor een religieuze op de lagere school, die hij 'een aan God gewijd krenge' noemt...

Het sterkst is Hoekstra in zijn kleurrijke en involende beschrijving van het dagelijks leven van de mijnwerkerskolonie Nieuw-Einde in Heerlen: de familie, het buurtleven, de scholen en de kerk. Er is geen sprake van verbittering, noch van verheerlijking, wel van een subjectieve beleving, die de lezer in al zijn nuances voorgeschoteld krijgt.

Hoekstra is een fan van de muziekgroep Carboon en hij citeert hun teksten veelvuldig. Het heel lezenswaardige boek getuigt van bewondering voor de mijnwerkers die eertijds hun beste krachten gaven, maar na de sluiting van de mijnen vaak aan de kant werden geschoven. Opdat zij niet vergeten worden, daarom heeft hij dit boek geschreven. (KL)

Onkuisheid.

De Nederlandse biechtpraktijk 1900-1965.

Door René Bastiaanse (Zwolle 2013), 303 blz.
ISBN 9789066301504. Prijs: € 22,95.

‘Gij zult geen onkuisheid begeren die uw naaste toebehoort.’ Op deze wijze verhaspelden wij, tot ergernis van onze godsdienstleeraar, twee van de tien geboden.

René Bastiaanse, directeur van het Brabants Historisch Informatie Centrum, heeft het thema onkuisheid onderzocht in relatie tot de Nederlandse biechtpraktijk in de periode 1900-1965. Daarbij refereert hij vooral aan de situatie in Brabant, maar het boek is zeker ook van toepassing op de situatie in diezelfde periode in Limburg.

Onkuisheid was de meest gebiechte zonde. Op straffe van eeuwigdurende verdoemenis moest deze zo snel mogelijk aan de priester worden verteld opdat hij deze doodzonden

kon vergeven. De gedachte, dat de priester als celibatair onwetend zou zijn geweest van de variaties in seksueel gedrag, klopt niet, zo toont de auteur aan. Aankomende priesters kregen namelijk in het laatste jaar van hun opleiding aan het grootseminarie uitvoerig onderricht in alle denkbare vormen van seksualiteit. Aan de hand van de lesboeken en de college-aanteekeningen van Nederlandse priesterstudenten in de periode 1900-1965 wordt in dit boek een verrassend inzicht gegeven in opvattingen over seksualiteit en in de Nederlandse biechtpraktijk daaromtrent. De afloop van het rijke roomse leven betekende ook een afrekening met de rigide seksuele moraal en een sterk teruglopende biechtpraktijk. Het boek sluit af met een hoofdstuk over het seksueel misbruik in de Rooms-katholieke Kerk, waarin de auteur pleit voor nader onderzoek om zo een vollediger ‘daderprofiel’ te krijgen. Deze studie is bijzonder rijk aan data en feiten die behulpzaam kunnen zijn bij dit nader onderzoek. Voor (kerk)historici en andere geïnteresseerden in de problematiek van het seksueel misbruik in de Rooms-katholieke Kerk is deze studie een ‘must’. (KL)

COLOFON

Deze uitgave wordt mede mogelijk gemaakt door subsidies van de Gemeenten Heerlen, Brunssum en Voerendaal.

Nadruk van artikelen of gedeelten daarvan zonder vergunning van de redactie is verboden. De inhoud van de ondertekende artikelen blijft voor de verantwoordelijkheid van de schrijvers.

Uitgave: Stichting Historische Kring ‘Het Land van Herle’
p/a Postbus 1, 6400 AA Heerlen. Tel. 045-5604582. E-mail: redactie@landvanherle.nl
web: www.landvanherle.nl
Bankrekening: ING 2069907

Bestuur: ing. K. van Nuys, voorzitter; mw. C. Hage-Enns Enns, H. Otten, penningmeester, R. Braad, R. Habets BICT, mr.ir. J. Smeets.
Redactie: R. Braad, hoofdredacteur; S. van Daal BA; drs. M. van Dijk; drs. F. Gerards; drs. K. Linders (eindredacteur); W. Nolten; drs. D. Smeets-Habets.

Richtlijnen voor de auteurs: Artikelen kunt u per post of liever per e-mail sturen naar de redactie. Nadere richtlijnen voor het aanleveren van kopij vindt u op de website of worden op verzoek toegezonden.

ISSN 0166-2988
Jaargang 63

Verschijnt driemaandelijks. Abonnementen per jaar € 17,50 of € 16,50 per automatische incasso. Looptijd van een abonnement uitsluitend per kalenderjaar. Bij tussentijdse bestellingen worden reeds verschenen nummers nageleverd. Los nummer: € 5,- excl. portokosten.
Prijs van dit nummer: € 5,00

Vormgeving: Lieke Boumans-Willems, Hoensbroek.
Druk: Schrijen-Lippertz

1930s. Small car for...

